

Bozena Larsen

«Det hadde lenge vært snakk om klimaendringer, og alle hadde visst at de ville komme, men så snart?»ⁱ»

Klima og miljøproblematikken i noen utvalgte barne- og ungdomsromaner

**Masteroppgave vår 2021
Master i Bibliotek og informasjonsvitenskap**

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker hvordan klima og miljøproblematikken blir framstilt i fire nyere barne- og ungdomsromaner. Felles for alle bøkene er at de skal inneholde klima og miljøproblematikken, at de er utgitt i de siste ti årene, og er skrevet av populære norske forfattere. Jeg valgte to ungdomsromaner: *Anna. En fabel om klodens klima og miljø* (2013) av Jostein Gaarder og *@Ally_trip. En klimaroman* (2020) av Katrine Lekang, og to barnebøker: *Vinterkrigen* (2017) av Erika Fatland og *En himmel full av skyer* (2018) av Arne Svingen.

Denne oppgaven baserer seg hovedsakelig på forskning fra økokritikkfeltet, klimapsykologi og klimapedagogikk. For å besvare forskings spørsmål som er knyttet til etiske aspekter ved litteraturen ønsker jeg å trekke frem forskere og teoretikere fra rettsvitenskap og det litteraturfagfelt. Det teoretiske grunnlaget som etterlyser rollen av "childrens environmental texts" og "ecocitizen" er vesentlig i denne oppgaven.

Abstract

This master's thesis examines how climate and environmental issues are presented in four recent children's and youth novels. Common to all the books is that they should contain climate and environmental issues, that they have been published in the last ten years, and are written by popular Norwegian authors. I chose two youth novels: *Anna. En fabel om klodens klima og miljø* (*Anna. A fable about the planet's climate and environment*) (2013) by Jostein Gaarder and *@Ally_trip. En klimaroman* (*@Ally_trip. A climate novel*) (2020) by Katrine Lekang, and two children's books: *Vinterkrigen* (*The Winter War*) (2017) by Erika Fatland and *En himmel full av skyer* (*A sky full of clouds*) (2018) by Arne Svingen.

This thesis is mainly based on research from the field of ecocriticism, climate psychology and climate pedagogy. In order to answer research questions that are related to ethical aspects of the literature, I want to highlight researchers and theorists from jurisprudence and the field of literature. The theoretical basis that calls for the role of "children's environmental texts" and "ecocitizen" is essential in this thesis.

Table of Contents

Sammendrag	2
Abstract	2
1. Innledning.....	4
1.1 Bakgrunn for valg av problemstilling:.....	4
1.2 Klimaendringer eller klimakrisen?.....	6
1.3 Problemstilling:.....	9
1.4 Naturkompetente nordiske barn	10
2 Metode og teori.....	13
2.1 Økokritikk	13
2.2 Økokritikk i barnelitteratur.....	16
2.3 Etikk og empati	19
2.4 ABC-modellen.....	20
2.5 The Nature in Culture Matrix	21
2.6 Paratekster	23
3. Analysen	26
3.1 Bokomslagene	27
3.2 Hvordan blir klima og miljøproblematikken framstilt i bøkene?	36
3.2.1 «(...) [J]eg er redd for at vi som lever nå skal sette klodens klima og miljø på spill uten å ta hensyn til dem som kommer etter oss» (Gaarder, 2013, s.19).....	38
3.2.2 «På vei til grillen»	41
3.2.3 «Skjønner dere ikke at min generasjon er i ferd med å ødelegge planeten!».....	43
3.2.4 Thinking fast and slow	46
3.3 Hva slags etiske valg tar protagonistene i forhold til klimautfordringer?	49
3.3.1 «Hvor vid er vår etiske horisont?»	49
3.3.2 <i>De utsendte</i> og de kompetente barna.....	52
3.3.3 Fantasi og virkelighet.....	54
3.3.4 «Makt til å faktisk gjøre noe! Makt til å endre noe!»	56
3.3.5 Empati og didaktikk	57
3.3.6 Den litterære forestillingsevnen.....	58
3.3.7 Øko- og verdensborgere.....	61
3.4 Hvordan forholder de voksne seg til klimaendringer?	64
3.4.1 Politikere.....	65
4. Konklusjon	70
5. Videre forskning	74
6. Kilder:	75

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av problemstilling:

Anders Dunker er litteraturviter og naturengasjert skribent, han er opptatt av samfunnsendringer og fremtiden. I *Gjenoppdagelsen av jorda* (2019) skriver han at situasjonen med naturen er forvirrende. «Når vi ser oss omkring ser de fleste steder likedan ut som før. Samtidig begynner vi alle å forstå at det kommer an på hvor godt vi ser etter, hvor mye vi husker av hvordan det var og hva vi vet om urovekkende endringer som har begynt. (...) Situasjonen innbyr til en panikk som vi ofte velger å undertrykke, siden det meste oppleves som normalt – de fleste steder og enn så lenge. (...) men om miljøkrisen kan innby til både panikk, forvirring og fortrenning, har de drastiske endringene også en mer dyptgripende og oppløftende effekt. (...) (Dunker, 2019, s.7-8).

Klima- og miljøkrisen er nær knyttet til andre globale utfordringer. Det finnes ikke en historie eller en fremstilling av klimakrisen. Vi hører at det haster, og at vi er nødt til å forandre klimapolitikken og vår levemåte. Utfordringen er at til tross for den klare oppfordringen gjør vi akkurat som før. Internasjonalt er det stort sett enighet om at klimaendringer er menneskeskapte. De fleste er også enige at politikere og industri har det største ansvaret. Når det gjelder hva som må gjøres klarer man ikke å bli enge om noen løsninger.

Neste generasjonen blir særlig utsatt for konsekvenser av dagens beslutninger. August 2018 begynte svenske skoleelever Greta Thunberg streiket for klima. Våren 2019 strømmet hundretusener av barn og ungdommer samlet til skolestreiken for miljøsaken. Fredag 30. august 2019 stilte tusener av mennesker foran norsk Stortinget til *klimabrølet*. På denne måten brukte barn og ungdommer sin rett til å si sin mening og bli hørt. De brukte retten som står nedskrevet i FNs barnekonvensjon §12. Klimabrølet var et klart signal til politikerne at de må prioritere klima. Brølet var også et effektivt utløp for frustrasjon og kanskje angst hos den neste generasjonen.

Dag O. Hessen professor i biologi ved Universitetet i Oslo konstaterer at: «Mange kjenner i dag en angst for det som venter. (...) Voksne følger følgelig angst for sine barns framtid, mens barn føler at de ikke har noen framtid. (Hessen, 2020, s.11).

Litteratur rettet mot et voksent publikum, særlig internasjonalt begynte å diskutere klimaproblematikken tidlig. Det er også flere av norske forfattere har de siste årene engasjert seg i klimasaken.

Espen Stueland, er en av initiativtakerne bak Forfatternes Klimaaksjon §112, forfatternes egen miljøorganisasjon. Organisasjonen jobber ut ifra ideen om at forfattere kan og bør gjøre noe for klimaet, ved å bruke sine litterære evner til å opplyse lesere om klimaproblemene og dennes konsekvenser. Han hevder at litteraturen har en mulighet til å beskrive hvordan vi bør leve livene våre, som naturvitenskapen ikke har. Derfor mener han at forfattere har et ansvar for miljøet gjennom å kunne bruke sin stemme for klimaets beste. Stueland er kritisk til det norske statens klimapolitiske beslutninger. Han understreker at staten har påtatt seg et ansvar for de fremtidige generasjonene i Grunnloven. Stueland trekker frem paragrafen §112:

Enhver har rett til et miljø som sikrer helsen, og til en natur der produksjonsevne og mangfold bevarer. Naturens ressurser skal disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rett også for etterslekten.

Borgerne har rett til kunnskap om naturmiljøets tilstand og om virkningene av planlagte og iverksatte inngrep i naturen, slik at de kan ivareta den rett de har etter foregående ledd. Statens myndigheter skal iverksette tiltak som gjennomfører disse grunnsetninger.

Staten og dens myndigheter påtar seg et ansvar her. Finansdepartementet, Statsministeren og Klima- og miljødepartementet har myndighet til å «iverksette tiltak som gjennomfører disse grunnsetninger»

<https://forfatternesklimaaksjon.no/soksmal/> .

Barnelitteraturen følger med på den geopolitiske utviklingen både her i landet og internasjonalt. De kommer stadig flere publikasjoner rettet mot barn og unge som omhandler temaene knyttet til klimautviklingen. Noen framstillinger kan virke dystopiske og skremmende, men det finnes fortsatt håp, både i litteraturen og i virkeligheten. Den kommende generasjonen viser engasjement i klima og miljøsaker. I de siste har vi sett flere eksempler på at unge mennesker klarer å være solidariske og stå sammen for et felles mål.

Denne gangen er det en stor utfordring som ligger foran det globale samfunnet: det er å redde kloden og menneskets framtid.

Miljødirektoratet som et offentlig organ legger frem de viktigste funnene til FNs klimapanel (IPCC). Det slår fast at menneskeheten står foran globale utfordringer knyttet til klima. Synteserapport sammenstiller de viktigste funnene fra panelets tre delrapporter som ble publisert i 2013 og 2014, og gir en tverrfaglig og helhetlig klimavurdering. «FNs klimapanel slår fast at klimaendringer har hatt konsekvenser for natur og samfunn over hele verden de siste tiårene. Uten utslippsreduksjoner vil risikoen for alvorlige og irreversible klimaendringer være høy mot slutten av århundret, selv med klimatilpasning. Vi må kutte utslippene mye og raskt for å begrense framtidige klimaendringer til et nivå vi evner å tilpasse oss til. Men det tar tid før vi får gevinster av utslippsreduksjoner. For å redusere konsekvensene i dag og de nærmeste tiårene, er tilpasning nødvendig» (Miljødirektoratet.no).

Før jeg begynner å kartlegge hvordan miljø og klimaproblematikken blir framstilt i noen utvalgte nyere norske barn -og ungdomsromaner vil jeg si noe om valg av terminologi og begreper som ofte brukes vekslende i forbindelse med dette tema, som for eksempel *klimakrise* eller *klimaendringer*. Ulike fremstillinger av klima, natur eller miljø gir oss ulike assosiasjoner, kanskje derfor er det så vanskelig å bli enige om et felles mål.

1.2 Klimaendringer eller klimakrisen?

Dag O. Hessen i *Verden på vippepunktet: hvor ille kan det bli?* (2020) reflekterer rundt begreper som dominerer diskusjoner rundt klima og økologi. Han hevder at til tross for at det er bred politisk enighet om nivået på den globale temperaturøkning vi må holde oss under er det vesentlig hvordan dette budskapet blir formidlet videre. «Vil vi make å kommunisere dette på en måte som skaper de *politiske, sosiale og teknologiske* vippepunktene som må til?» (Hessen, 2020, s.12). Han trekker frem at det finnes selvsagt mennesker som mener at vi står overfor et massehysteri og dommedagsprofetier, og i vår delen av verden lever lengre og er rikere enn noensinne før. «En av de store skillelinjer i dagens miljødebatt går mellom de som mener at bare veksten kan løse problemene- de

sanne tekno-optimistene- og de som mener at en ny verdensorden med andre verdier og mindre konsum må til» (Hessen, 2019, s.253).

De ulike synspunkter på klimarelaterte betraktninger er også temaet i boka til den britiske professoren i Human Geography Mike Hulme, *Why we disagree about climate change* (2009). Han hevder at klimaendringer ikke lengre bare dreier seg om fysiske konsekvenser. Ifølge han preger disse forandringer også de andre sfærene av menneskenes tilværelse. Han trekker frem at dette er et fenomen som påvirker både politiske, sosiokulturelle og ikke minst etiske oppfatninger om oss selv og samfunnet. Naturvitenskapen kan beskrive prosesser som foregår i hele økosystemet, og forskere kan komme med tiltaksforslag, men det er da møter de motstand. Utfordringer kan virke overvelde, dermed er viktig å benytte seg av psykologi som kan gi oss viktig innsikter.

I teoridelen henviser jeg til Per Espen Stoknes som er utdannet psykolog og økonom. I *Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming* (2017) legger han vekt på hvordan ulike ord og begreper som brukes i den offentlige debatten i forbindelse med klima og miljø påvirker vår oppfatning av problematikken. Han trekker frem at formidlingen av informasjon om klima er ikke nøytral. Ifølge psykologien får ulike grupperinger ulike assosiasjoner av terminologien som brukes i det offentlige rom.

En annen teoretiker som jeg ønsker å referere til i denne oppgaven er Ingerid S. Straume. Hun er utdannet innen pedagogisk filosofi, og undersøker pedagogikkens potensial i klima og miljødiskursen. I sin bok *En menneskeskapt virkelighet* (2017) utforsker hun kollektive fortellinger som hjelper oss å navigere rundt i verden. Hun hevder at disse fortellinger er preget av vår kulturelle og sosiale bakgrunn (Straume, 2017, s.167-169). Ifølge henne finnes ikke en sann felles fortelling, det gjelder også klima og miljø. Det eksisterer flere ulike forestillinger, ulike stemmer som av ulike grunner formidler sin fortelling. Straume peker på at mennesker bruker selve fortellingsmønsteret til å skape mening i livet og kartlegge det som skjer rundt oss. Fortellingene om klimaendringer skapes av ulike instanser som ønsker å få folk med seg på deres oppfatning av klimaspørsmål. Også når vi hører ren informasjon om klimakrisen, vil vi kunne forstå dette som en fortelling med begynnelse (et slik var det før eller her er vi nå), et prosjekt (et problem, en utvikling) og en slutt (et sted vi vil være etter utviklingen, en positiv eller negativ fremtid) (Stoknes, 2017, s. 192-193).

Denne teorien samsvarer med funnene til Stoknes (2017), og hans oppfatning om at ulike fortellinger appellerer til ulike grupper mennesker.

Fortellinger om klimakrisen skapes av ulike aktører som ønsker å formidle sitt budskap og få med seg andre mennesker. Straume (2017) legger vekt på hva slags ord som brukes for å beskrive fenomenet og hva slags forventninger som skal vekkes.

«Dette gjelder ikke minst i politiske og moralske spørsmål, hvor det er rom for ulike tolkninger. Ordet klimaendring er en relativt nøytral formulering som påkaller behovet for å forske, utrede og forstå. Hvis vi derimot snakker om klimaproblemer, er det innforstått at dette er noe man ønsker å motvirke, takle, hindre –eller, hvis det ikke er mulig: tilpasse seg. Å snakke om klimaproblemer betyr at man gir fenomenet en politisk innramming, i form av en appell – til politikere og andre- om å gjøre noe. (...) Også ordet «klimakrise» kan problematiseres. På den ene siden er det betegnende for alvorret i situasjonen, men samtidig gis det inntrykk at vi har å gjøre med en unntakstilstand (...). (Straume 2017, s.19-20)

Forskning.no (Hoffmann, 2019) trekker frem en sak om at den 200 år gamle britiske avisen The Guardian som dropper bruken av vanlige ord som klimaendringer og global oppvarming. Sjefredaktør Katharine Viner sier at «de vil sikre at de er vitenskapelig presise, samtidig med at de kommuniserer tydelig til sine lesere».

Esben Bjerregaard Nielsen, som forsker på klimaspråkbruk som førsteamanuensis ved Aarhus Universitet i Danmark forklarer at et grunnprinsipp i retorikk er at ordvalget påvirker både synet på verden og valgene vi gjør. Ifølge han bør mediene følge opp når vitenskapen krever handling. For eksempel lyder uttrykket «klimaendringer» ganske passivt og mildt, i forhold til at forskere snakker om en katastrofe for menneskeheten, forklarer. Klima er ett av de viktigste emnene i valgkampen, dermed en beslutning om å endre språkbruken kan bli oppfattet som politisk.

Det finnes ulike teorier og fortellinger som omhandler klima og miljø. Omfanget av begreper og formuleringer knyttet til klima og miljøsaker viser hvor komplekst og sammensatt dette temaet er. Voksne kan føle seg overveldet av informasjonsstrømmen som kommer fra ulike kilder og prøver å overbevise oss. Jeg kommer tilbake til disse utfordringer knyttet til de

ulike måtene voksne forholder seg til klimaforandringer på senere i analysen, men nå vil jeg introdusere problemstillingen i denne oppgaven.

1.3 Problemstilling:

I denne oppgaven skal jeg utforske hvordan klimaproblematikken blir framstilt i noen utvalgte nyere norske barn- og ungdomsromaner. Jeg har valgt å nærlese: *Anna. En fabel om klodens klima og miljø* (2013) av Jostein Gaarder, *Vinterkrigen* (2017) av Erika Fatland og *En himmel full av skyer* (2018) av Arne Svingen og *@Ally_trip. En klimaroman* (2020) av Katrine Lekang.

For å besvare denne problemstillingen har jeg utformet disse forskingsspørsmålene:

- Hvordan blir klima og miljøproblematikken framstilt i bøkene?
- Hva slags etiske valg tar protagonistene i forhold til klimautfordringer?
- Hvordan forholder de voksne i bøkene seg til klimaendringer?

Jeg har valgt å se nærmere på nyere, norske romaner for barn og unge, skrevet av relativt kjente norske forfattere. *Vinterkrigen* (2017) av Erika Fatland og *En himmel full av skyer* (2018) av Arne Svingen er barnebøker, mens *Anna. En fabel om klodens klima og miljø* (2013) av Jostein Gaarder og *@Ally_trip. En klimaroman* (2020) av Katrine Lekang appellerer til ungdom. Bøkene er utgitt i tidsperioden fra 2013 til 2020. Et kriterium for valg av bøker var at handlingen skulle være knyttet opp til klimautforandringer. I tillegg ønsket jeg å se på forholdsvis populære, nyere norske barne- og ungdomsbøker, som dermed blir lest av barn og unge i dag.

Bak alle de utvalgte bøkene står allsidige forfattere. Disse forfatterne har skrevet en rekke romaner for både for barn og unge, og for voksne. Katrine Lekang er klimaforsker som skrev en ungdomsroman som formidler kunnskap og forskning. Arne Svingen er en av de mest populære norske barnebokforfattere. Han har mottatt blant annet Bokslukkerprisen 2019 for *En himmel full av skyer*. Bokslukkerprisen arrangeres av Foreningen !les, og er en nasjonal

leselystkampanje rettet mot barneskolene. Bokslukerprisen er en pris der elever på 5., 6. og 7. trinn bestemmer hvem som vinner.

Erika Fatland er forfatter og sosialantropolog, hun er kjent og belønnet særlig for sine reiseskildringer fra Eurasia. Jostein Gaarder er verdenskjent forfatter og samfunnsdebattant, engasjert for miljø og menneskerettigheter.

Før jeg skal presentere metode og den teoretiske delen av oppgaven, ønsker jeg å skissere forholdet mellom barn og naturen. Kartlegging av dette forholdet tydeliggjør forandringer i oppfatningen og opplevelsen av selve naturen hos barn. Deretter, fortsetter jeg videre til det teoretiske grunnlaget og begynner med å redegjøre for begrepet økokritikk i litteraturen.

1.4 Naturkompetente nordiske barn

I *Norsk barnelitteraturhistorie (2018)* henvises det til den franske opplysningsfilosofen Jean – Jacques Rousseau og hans «oppdagelse» av barnet. Ifølge denne filosofen skal barn ikke tvinges til å lese bøker, før de oppdager selv at det trengs bøker. Naturen skal være den første læremesteren, ikke bøker. (Birkeland, Risa, Vold, 2018, s. 15). Dette romantiske synet på barndom er ikke lenger gjeldende.

Garrard hevder at det som kjennetegner litteratur med pastorale trekk, er to overordnede ting: for det første at naturen presenteres som en idealisert forestilling i en kaotisk modernitet der vi finner en autentisk og original identitet. For det andre at pastoralen er sterkt kritisk til modernitet som en løsning på miljø- og klimakrisen, og kun tilbyr at 'vi vender oss tilbake 'til en livsstil i nærkontakt med naturen. Jeg skal komme tilbake til Greg Garrard i teoridelen som handler om økokritikk.

Antropocen forteller imidlertid en annen historie. Den virker at det ikke lenger er en original og autentisk 'utenfor' vi kan snu tilbake til. Naturkulturen blir definitivt odelagt og det er ikke lenger noe originalt og autentisk sted å dra tilbake til.

I *Ecocritical Perspectives on Childrens texts and cultures (2018)* trekkes det frem at i landet med fjell og fjorder er det å leve i harmoni med naturen blitt hevet opp til nivået av et

karaktertrekk hos det kompetente norske barnet (Goga, Guanio-Uluru, Hallås & Nyrnes, 2018. s.2). Dette synet på naturkompetente nordiske barn forandrer seg med årene.

I *Barns lek i natur- i spennet fra selvutfoldelse til kontroll* (Skår m.fl.2016) legges det vekt på at i Norge og Norden er kontakt med naturen en viktig del av barndommen og oppveksten, men selve måten hvordan barn agerer i naturen har forandret seg.

Det understrekes positive effekter av barnas kontakt med naturen. Samtidig tyder mye på en ny form for naturopplevelser, hvor det er voksne som planlegger og lager et program med aktiviteter. Det er ikke mye frilek i naturen. «Vi lever i en samtid der foreldre, pedagoger og andre voksne er aktive i å tilby og legge til rette for deltagelse i aktiviteter og gjøremål. Voksne ønsker at barna skal oppleve, mestre og lære noe, og ofte er det satt konkrete mål for hva barna skal gjøre. (...) I stedet for å sende barn ut for å leke for seg selv, tar voksne dem med ut» (Skår m.fl. 2016, s.39-40).

Undersøkelsen viser også at barns interesse for friluftsliv og aktiviteter i naturen synker med økende alder. Dette fenomenet er mer sammensatt og knyttes blant annet opp til foreldrenes alder og utdanningsnivå. Forskere konstaterer at barn bør være ute i naturen og leke. Det er selve naturopplevelsen som er viktig, mens ofte blir det redusert til et pålagt antall timer ute eller et eller annet skreddersydd opplegg som barna må gjennomføre. «Naturopplevelse er viktig fordi den står i kontrast til en hverdag preget av tidspress, gjøremål, organisering og voksen tilstedeværelse. (...) Studien indikerer at spontan og fri lek i naturen kan være et alternativ til prestasjons-jag og målrettede aktiviteter. På den måten er ikke barn så annerledes enn voksne, nærnaturen kan tilby rom for avkobling» (Skår m.fl.2016, s.53).

Forhold mellom mennesker og naturen er nær knyttet til bærekraftutviklingen. Dette fenomenet diskuteres av pedagogene Eva Arlemalm- Hagsèr og Anette Sandberg i *Early Childhood Education for Sustainability: The relationship between Young Children's participation and Agency- Children and Nature* (2017).

Forskingen undersøker bærekraftig utdanning hos førskolegruppebarn «early childhood education for sustainability» (ECEfS) (Arlemalm- Hagsèr, 2017, s.214). Det trekkes frem utdanning som et viktig instrument, og den må brukes aktivt i politikken for å sørge for

bærekraftig framtid. Barna har rett til å bli hørt og tatt på alvor i saker som berører dem, slik FBs barnekonvensjonen sier.

Eva Arlemalm- Hagsør og Anette Sandberg diskuterer barndommen som en sosial konstruksjon. Barna er påvirket av hvordan samfunnet og voksne ser på dem. Dette synet er sammenflettet med sosiale, kulturelle, økonomiske og ikke minst miljøbekymringer.

Diskusjonen rundt barns rettigheter og deltagelse utfordrer ofte idelogier som ser på barnet som irrasjonale, uskyldig og ikke politisk. Barnas deltagelse kan uttrykke seg på ulike måter.

«It can refer to either individual participation, where the starting-point is the individual child`s *participation as taking part in*, or *involvement in decision-making*, where children`s collective voices and actions are considered to be both a value in the form of a democratic right and a pedagogical practice (Hart, 1997; Shier, 2001; Thomas and Percy- Smith, 2010)» (Arlemalm- Hagsør, 2017, s.217).

Barnas og ungdomens engasjement for klima og miljø tyder på at selv om forholdet og opplevelsen av selve naturen forandret seg, så er den fortsatt en viktig del av deres identitetsbilde.

2 Metode og teori

Jeg har tenkt å besvare mine forskingsspørsmålet ved bruk av nærlesing som metode.

Ifølge David Schur «close reading» hjelper å oppdage mer av teksten, enn det man gjør ved en vanlig gjennomlesning (Schur, 1998, s.5). Schur hevder at på denne måten kan man få frem det som ligger mellom linjene, og dermed bare blir formidlet indirekte i teksten (Schurm 1998, s.12). Han peker blant annet på kontekstuelle faktorer, som historisk bakgrunn, språklige konvensjoner, eller om teksten kan ses i lys av og andre relevante teorier, for eksempel litteraturteori eller psykologi (Schur, 1998, s.9).

Jeg har også vurdert andre metoder for å besvare problemstillingen min. Man kunne valgt fokusgrupper for å undersøke hvordan faktiske lesere i målgruppen reagerer på disse bøkene, eller undersøke bokanmeldelser –enten av voksne bokanmeldere eller barn, for eksempel Boksluker eller U-prisen, men jeg måtte innse at dette ville bli et altfor omfattende prosjekt for meg.

2.1 Økokritikk

Miljø- og klimakrisen er mye diskutert på ulike arenaer både i media, men også i litteraturen. Økokritikken har utvidet sitt faglige interessefelt fra å være et isolert studiefelt til å følge med på de lokale og globale forandringene.

De aller fleste er klar over hvordan forurensing, ødeleggelser og overforbruk av naturens ressurser påvirker global oppvarming og dermed livsvilkår til fremtidige generasjoner. Dermed er det behov for forandringer og refleksjon hos dagens globalsamfunn.

Selv om det internasjonalt har vært publisert flere bidrag innenfor økokritikk, var det hovedsakelig konsentrert rundt litteraturen for voksne lesere.

Før jeg går videre og presenter det andre teoretiske grunnlaget for denne oppgaven, jeg skal redegjøre for selve begrepet *økokritikk*.

En av de fremste teoretikerne innen økokritikkfeltet er Cheryll Glotfelty. Innledningsvis i *The Ecocriticism Reader, Landmarks in Literary Ecology* (1996) trekker hun frem at selv om miljøbevegelse på 60-70 tallet var økende, var det lite miljørelaterte litteratur. Ifølge henne var det tematikk som sosiale klasse, kjønn og rase som dominerte den litterære diskursen på

denne tiden (Glotfelty, 1996, s.xvi). Etter hvert begynte litteraturforskere opptatt av klimarelaterte temaer å organisere seg. Dette resulterte i etablering av «Association for the study of literature and Environment» (ASLE) i 1992. Denne organisasjonen samlet økokritikere i USA, og også andre deler av verden. Målet for ASLE var: «to promote the exchange of ideas and information pertaining to literature that considers the relationship between human beings and the natural world» (Glortfelty, 1996, s. xviii).

Ifølge Glotfelty (1996) er selve begrepet økokritikk et resultat av ordvalg. Det var en diskusjon om dette fagfeltet heller skulle hete miljøstudier, *environmental studies*. Men selve ordet *environmental* viste det seg, kunne ha mer antropocentriske indikasjoner, med et menneske i sentrum, og det som ikke er oss – miljøet rundt (Glotfelty, 1996, s.xx). Dermed ble øko- eller eco prefikset valgt som mer utfyllende. Økokritikk ble definert som begrepet som setter søkelys på hele økosystemet. Glotfelty peker også på at: «human culture is connected to the world, affecting it and affected by it» (Glotfelty, 1996, s.xix).

Hun definerte økokritikk ved å stille spørsmål det er verdt å stille for å belyse litteraturens rolle i miljø- og klimadebatten: «What then is ecocriticism? Simply put, ecocriticism is the study of the relationship between literature and the physical environment» (Glotfelty, 1996, s.xviii-xix). Ved å avklare dette, vil man også kunne undersøke på hvilke måter skriftkulturen selv har påvirket menneskets forhold til omgivelsene og om de verdiene som kommer til uttrykk i tekstene er i samsvar med økologiske innsikter (Glotfelty, 1996, s.xviii-xix gjengitt i Goga, 2017, s.76).

Greg Garrards *Ecocriticism* ble først utgitt i 2004, og siden da har den hatt en markant innflytelse på fagfeltet. Denne andre utgaven fra 2012 inneholder et nytt kapittel om dyreforsøk og er også oppdatert med nye perspektiver på globalisering. Etter Garrards syn er en nøkkeloppgave for økokritikk revurderingen av ideen om menneskene.

Han drar økokritikken bort fra pastoral og naturskriving mot postmoderne bekymringer som globalisering og endrer problematikken som gjelder hele kloden. I teorien trekker han også inn Richard Kerridge:

The ecocentric wants to track environmental ideas and representations wherever they appear, to see more clearly a debate which seems to be talking place, often part-concealed, in a great many cultural spaces. Most of all, ecocriticism seeks to evaluate texts and ideas in terms of

their coherences and usefulness as responses to environmental crisis (Kerridge gjengitt i Garrard, 2012, s.4)

Ifølge Gaarard kan økokritikk defineres som: «the study of the human and the non-human, through human cultural history and entailing the critical analysis of the term «human» itself» (Garrard, 2012, s.5). Han hevder at bevist og kritisk forhold til natur, kultur og menneske, er kjennetegner på økokritisk tenkning. Økokritisk perspektiv på litteraturen handler om å forholde mellom mennesker og de andre livsformer, men også om framstillingen av det fysiske omgivelsene. Gaarard (1996) setter i fokus den kritiske bevissthet rundt den menneskelige kulturhistorie, og rundt selve mennesket. På denne måten forflytter økokritikk sin interesse fra den romantiske framstilling av naturen og villmarken til den mer generelle kulturell økokritikk. Denne skriften innebærer at økokritikk omfavner også andre kulturelle uttrykk som kunst eller arkitektur.

Lawrence Buells *The environmental imagination. Thoreau, nature writing, and the formation of American culture* (1995) er et annet viktig teoretisk bidrag på dette fagfeltet. Tonje Vold (2019) trekker frem den amerikanske litteraturforskeren og hans teori om miljøtekster. Ifølge Buell «(...) alle tekster kan leses økokritisk, men kun teksters som tilfredsstillende følgende fire normative kriterier, kan karakteriseres som miljøtekster («environmental texts»). Det første kriteriet er at naturen har et nærvær som blir lyttet til, det andre at menneskelige faktorer og behov ikke skal stå som de eneste legitime i teksten, det tredje at det er et etisk mål for verket å holde leseren ansvarlig for miljøet, det fjerde at teksten framstiller naturen som en prosess og ikke et statisk produkt» (Vold, 2019, s.387). Dette litteratursynet ble diskutert av flere forskere innenfor økokritikkfeltet. Det kan utfordre et menneskesentrert (antroposentrisk) perspektiv på naturen og møte andre arter med respekt.

2.2 Økokritikk i barnelitteratur

Økokritikk utviklet seg til å være et bredt kulturvitenskaplig fagfelt. Forholdet mellom mennesker og naturen er et kjent tema i barnelitteraturforskningen. Eco- prefikset er mer og mer utbredt i det offentlige, dette kan peke på et globalt paradigmeskifte. Økokritisk perspektiv på barnelitterære tekster kan problematisere og nyansere kontrasten mellom mennesker og andre levende skapninger. Dette perspektivet er egentlig ikke noe nytt når det gjelder angloamerikansk litteratur. Når det gjelder norsk økologisk tradisjon er det Arne Næss som er verdenskjent for sin dypøkologiske filosofi. I det siste har vi sett flere eksempler på klimaengasjementer blant unge og voksne.

Derfor er miljøtekster, det vil si tekster som tematiserer moderne økologiske spørsmål, for barn og ungdom er så viktig. I litteraturen gjenspeiles et globalt paradigmeskifte. Den kan brukes som et lakmuspapir. En av dens viktigste funksjoner til barne- og ungdomslitteratur er å sosialisere unge mennesker til å bli morgendagens ansvarlige og empatiske voksne. Litteraturen kan hjelpe leserne å skape økosamfunn, dedikert både til bærekraftig utvikling i den lokale- men også til mer globale perspektivet.

Denne respekten utvikles gjennom kontakten med naturen. Det er grunnleggende både for lek og for læring. Forhold til naturen er nært knyttet og påvirket av sosiokulturelle forandringer i samfunnet. Nordiske land er verdenskjent for fremheving av barns rettigheter, men også for sin uberørte natur.

I den nordiske sammenhengen er den økokritiske lesning av barnelitteratur knyttet til forskergruppen Nature in Children's Literature and Culture etablert i 2013 ved Høgskulen på Vestlandet (NaChiLit-gruppen) som er markant. Forskningen deres tar for seg blant annet beskrivelsen av natur, steder, dyr og teknologi i barnelitteraturen. Publikasjon «Nature in Childrens literature: landscapes and Beings –Fostering Ecocitizens» presenterer resultater av gruppens forskning.

Denne gruppen ble grunnlagt som svar på en identifisert mangel på både nasjonal og internasjonal dekning av nordiske barns økokritiske skrifter og tekster. Gjennom omfattende lesing og diskusjon av slike tekster ble det klart for de fleste at økokritiske studier i litteratur om barn og unge voksne så langt hadde fokusert på angloamerikansk litteratur. For å utvikle og utvide omfanget av økokritiske studier internasjonalt bestemte gruppen seg for først og

fremst å fokusere forskningen på nordiske barn og YA-tekster og kulturer. Ifølge NaChiLit-gruppen kan økokritisk perspektiv på barnelitterære tekster problematisere og nyansere kontrasten mellom mennesker og andre levende skapninger. Det kan også utfordre et menneskesentrert (antroposentrisk) perspektiv på naturen og møte andre livsarter med respekt. Deres største bidrag til feltet er antologien *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (Goga, Guanio-Uluru, Hallås, & Nyrnes, 2018).

Blant andre nordiske publikasjoner finnes antologien redigert av Sven Lars Schulz *Ekokritik. Naturen i litteraturen. En antologi* (2007), doktoravhandling av Henning Fjørtoft og Frode Jordsanger *Økokritiske analyser av Inger Christiensens lange dikt* (2011), i 2016 publiserte Espen Stueland essays- og artikkelsamlingen *700-årsflommen: 13 innlegg om klimaendringer, poesi og politikk* og Tonje Vold *Å lese verden. Fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk* (2019).

Nina Goga konstaterer: «Det er vanskelig, og kanskje ikke hensiktsmessig, å forsøke å tidfeste når økokritiske perspektiv på barnelitteraturen dukket opp i forskningslitteraturen. Kanskje har de vært der uten at de bar merkelappen økokritikk, eller andre merkelapper som delvis kan føres inn under den, som stedsteori, «animal studies» eller posthumanisme. Og kanskje har det skjedd en forskyvning fra en mer estetisk og kulturteoretisk økokritisk diskusjon til en mer etisk og samfunnsorientert diskusjon (Goga, 2017, s.75). Goga (2017) trekker frem noen av de viktigste internasjonale publikasjoner som behandler denne problematikken. Blant annet vektlegger for eksempel *Wild things. Children's Culture and Ecocriticism* (Dobrin&Kidd, 2004) det som omtales som barndommens ville steder i lek og litteratur. I *New World Orders in Contemporary Children's Literature* (Bratford et.al.2008) er oppmerksomheten flyttet til samspillet mellom barnelitteratur og politiske, samfunnsmessige og miljømessige diskurser. Og i Alice Currys *Environmental Crisis in Young Adult literature. A Poetics of Earth* (2013) dreier det seg om parallellen mellom utnyttningen av ikke- menneskelig natur og utnyttningen av kvinner, mens barn på grunn av deres historisk sett sårbare posisjon var ansett å være bedre rustet til å utøve etisk omsorg i møte med naturen. Det finnes ulike retninger og tematikker i det økokritiske fagfeltet.

Mens det internasjonalt er en viss kontakt mellom den barnelitterære forskningsdiskursen og den mer generelle økokritikken, har det vært lite kontakt mellom disse i norsk sammenheng.

Goga (2017) peker på at: «Kanskje det kan skyldes at den norske allmenlitterære økokritikken i liten grad har vært interessert i å studere den kulturelt etablerte sammenhengen mellom barn, dyr og natur. Uansett kan vi si at den norske, kanskje også nordiske, interessen for økokritisk litteraturteori –enten det dreier seg om barnelitteratur eller allmennlitteratur – er betydelig forsinket sammenlignet med utviklingen innenfor den internasjonale litteraturforskningen» (Goga, 2017, s 75).

Internasjonal forskning som presenterer økokritiske lesninger av barne- og ungdomslitteratur, er et fagfelt under utvikling. Et viktig bidrag er knyttet til de australske barnelitteraturforskerne Geraldine Massey og Clare Bradford. I *Children As Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts* (2011) bruker de begrepet «ecocitizen», for å beskrive en person som har et bevist forhold til miljøutfordringer og som klarer å se seg selv som en del av økosystemet, der «alt henger sammen» og er avhengig av hverandre.

Ifølge Massey og Bradford (2011) er økoborgerne personer som bryr seg om miljøet og ønsker å ta sitt ansvar for å stoppe miljøødeleggelsen. De etterlyser «childrens environmental texts», tekster som har som mål å påvirke barna til å bli miljøbevisste økoborgere. «Literature does not merely reflect what happens in local and global settings, but persuasively constructs setting and environmental events in order to socialize children into ways of being and behaving” (Massey&Bradford, 2011, s.110).

Dette teoretiske grunnlaget som etterlyser rollen av “childrens environmental texts” og “ecocitizen” er vesentlig i denne oppgaven. Den baserer seg hovedsakelig på forskning fra økokritikkfeltet, klimapsykologi og klimapedagogikk for å undersøke på hvilken måte klimaproblematikken er fremstilt i bøkene. For å besvare forskings spørsmål som er knyttet til etiske aspekter ved litteraturen ønsker jeg å trekke frem forskere og teoretikere fra rettsvitenskap og det litteraturfagfelt.

2.3 Etikk og empati

Professor i rettsvitenskap og etikk Marthe C. Nussbaums (2016) og Suzanne Keen (2007) professor i engelsk litteratur er blant forskerne som har undersøkt teorier om skjønnlitteraturens rolle i utviklingen av empati og ulike etiske aspekter knyttet til dette.

Maria Nikolajeva (2014) er en erkjent forsker på barnelitteraturfeltet. Hennes teori om forskjellen på hvordan vi forholder oss til kunnskapen og læringen når vi leser skjønnlitteratur i forhold til når vi leser sakprosa er også relevant for denne oppgaven. Ifølge henne kan vi dele kunnskapen som vi tilegner oss under lesningen i to kategorier: «factual knowlege», faktaopplysninger som blir formidler i teksten, og «fictional» eller «aesthetic knowlege» som gir leseren kunnskap om verden gjennom en estetisk aktivitet (Nikolajeva, 2014, s.22).

Martha C. Nussbaum hevder at den narrative forestillingsevnen er helt vesentlig for at vi skal kunne lære noe om menneskers liv. Ifølge henne framstilles og avdekkes der personers indre på en måte som aldri kan skje i det virkelige livet, og nettopp slik kan leseren få en enestående innsikt i hvordan det er å være i andre menneskers situasjon. Den narrative forestillingsevnen åpner verden for oss, den er en kraft som kan skape sammenhenger, mening og muligheter (...) (Nussbaum, 2016, s.12). Litteraturen som skaper narrative forestillingsevnen og gir mulighet til innlevelse i andres livssituasjonen er viktig faktor i sosialisering og utvikling av den neste generasjonen, som forhåpentligvis blir øko- eller verdensborgere.

Ifølge Nussbaum spiller litteratur en sentral rolle også i utdannelsen av verdensborgere. Det er derfor på sin plass å spørre hvordan litteraturen kan fylle denne rollen så godt som mulig. Nussbaum er opptatt av hva slags litterære verk, og hva slags undervisning om disse verkene skal være akademiske institusjoner fremme for å dyrke frem et opplyst og empatisk syn på dem som er annerledes enn oss selv? Ifølge henne kan målet om verdensborgerskap best nås gjennom en litteraturundervisning som både føyer nye tekster til den velkjente vestlige litterære «kanon» og samtidig ser på standardtekstene med et veloverveid og kritisk blick (Nussbaum, 2016, s.29).

Det kritiske blikket og formidling av litteratur i en kontekst er nødvendig. Suzanne Kane (2007) diskuterer en annen side ved litteraturen. Ifølge henne kan litteraturen også ha negativ påvirkning på leseren. Hun trekker frem litterære tekster som kan inneholde politisk propaganda, fordommer eller er brukt for å produsere spinn off produkter (Kane, 2007, s.26).

Litteraturen oppstår ikke i et vakuum. Den gjenspeiler og reflekterer rundt samfunnspolitiske og kulturelle utfordringer, og er med på å påvirke våre assosiasjoner og beslutninger.

2.4 ABC-modellen

Oppvekstmiljø har en stor påvirkning på ulike fremstillinger av klima, natur eller miljø. Dette gir oss mennesker ulike assosiasjoner. Per Espen Stoknes, psykolog og politiker i Miljøpartiet de Grønne utforsker i *Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming* (2017) hvordan psykologiske mekanismer reagerer på ulike måter i forbindelse med framstilling av klimakrisen. Han trekker frem hvilke ord eller begreper som bør brukes for å gi ulike grupper av mennesker ulike assosiasjoner.

Stoknes (2017) peker på hvor viktig det er å påvirke holdninger blant mennesker hvis man ønsker å oppnå mer engasjement rundt klima og miljø. Dette kan gjøres ved å gi dem mer nøyaktig informasjon om hvordan klimaendringer kommer til å påvirke oss i fremtiden (Stoknes, 2017, s.19, s.101). Han bruker en teori om holdninger for å forklare hvorfor mennesker har en tendens til å avvise informasjon om klimakrisen, og hvorfor alvorlig informasjon ikke er nok til å endre våre holdninger.

Stoknes utviklet ABC-modellen. Ifølge denne modellen består våre holdninger av tre komponenter (Stoknes, 2017, s.89-90):

- Affective: denne komponenten består av alle følelsene som er knyttet til et tema, eller en gjenstand/person, hendelse etc.
- Behavioral: de handlingene som føles naturlig å utføre knyttet til tema, gjenstand og person ect.
- Cognitive: den kunnskapen og de meningene som er knyttet til holdningen.

Denne ABC- modellen peker på at en holdning både består av kunnskap, handlinger og følelser en person har knyttet til et konkret tema. Jeg har tenkt å støtte meg på denne modellen når jeg skal besvare den siste forskningsspørsmål. Den er særlig relevant når jeg skal prøve å besvare forskningsspørsmål om hvordan de voksne karakterene i bøkene forholder seg til klimaendringer.

2.5 The Nature in Culture Matrix

I oppgaven ønsker jeg å se på hvordan miljø og klimaproblematikken er presentert i utvalgte barne- og ungdomsromanene, hvilke handlinger protagonister i bøkene utfører og oppfordrer til, og hvilke potensielle følelser tekstene kan vekke hos leseren. Matrisen utviklet av NaChiLit-gruppen presentert nedenfor er veldig relevant for å besvare mine forskingsspørsmål.

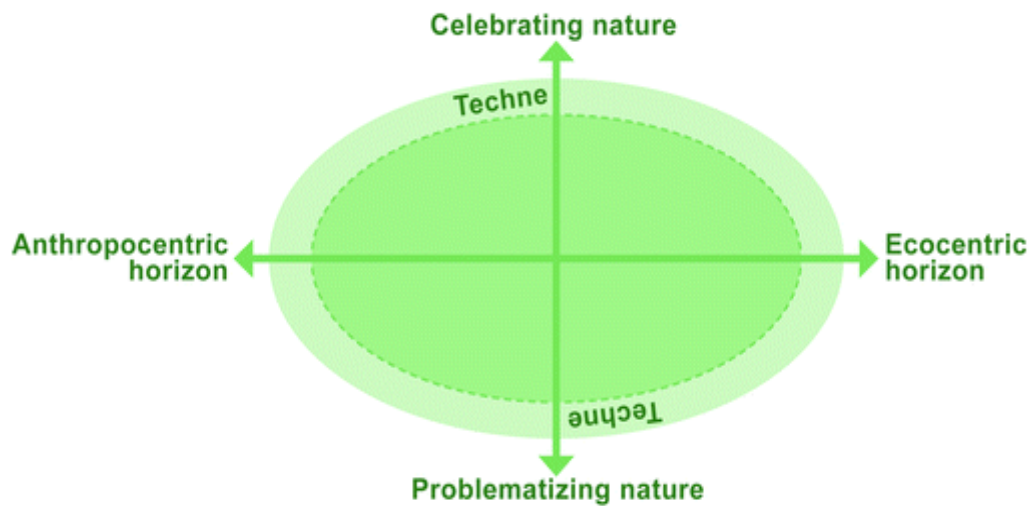

Fig. 1.1 The Nature in Culture Matrix (Goga et al., 2018)

Denne matrisen er et konseptuelt verktøy utviklet av NaChiLit-gruppen. Ifølge forskerne forenkler denne matrisen analyse, sammenligning og tverrfaglig og internasjonal diskusjon av en rekke tekster som inneholder barns litteratur og kulturer. (Goga, Guanio-Uluru, Hallås&Nyrnes, 2018, s.12)

Matrisemodellen er basert på NaChiLit-gruppens felles avlesninger og diskusjoner av sentrale økokritiske begreper og tekster. Matrisen har form av et koordinatsystem. Den inneholder en rekke kulturelle uttrykk som kan avtales i forhold til en vertikal akse som spenner fra hyllest til problematisering av naturen.

Den horisontale aksen spenner fra en antroposentrisk til en eksosentrisk horisont. Antroposentrisk er en filosofisk synsmåte som har mennesket til midtpunkt, målestokk og formål for alt. Dette antroposentriske perspektivet gi aksept til å utnytte naturens ressurser på den måten menneskene ønsker. Forskjellen mellom det antroposentriske og det økocentriske synet på naturen markerer skille mellom menneskeligsentrert framstilling i litteratur, og en mer integrert forståelse av hele økosystemet, som mennesker er bare en del av (Goga et al. 2018, s.13).

Linjene i koordinatsystemet er en måte å skildre hvordan synet på naturen er avhengig av hvordan mennesker posisjonerer seg i naturen, det vil si at de to aksene ikke skal forstås som representerende dybde (det vertikale) kontra overflaten eller omfanget (det horisontale). Hver av de to dimensjonene bærer både ontologiske og hverdagslige aspekter.

På den vertikale aksen innebærer den hyllende stillingen en ide om "Rent barn" eller "barn av naturen" som en nøkkelfigur i den kulturelle og pedagogiske tradisjonen, hovedsakelig basert på en av opplysningstidens filosofer og forfattere Jean- Jacques Rousseau. I sitt hovedverk *Emile- eller om oppdragelse* som kom i 1762, fremstilte han naturen som danningsarena for barn. Ifølge Rousseau skulle barna oppdras i naturen uten nødvendige bøker eller innblanding av autoriteter. Dette romantiske og idylliske synet på naturen ble plassert på matrisen som den hyllende (celebrating natur).

Denne modellen tar ifølge NaChiLit-gruppen hensyn til de eskalerende miljøutfordringene og det økende engasjement i økokritisk barnelitteratur, som viser en kritisk og problematiserende bevissthet om naturen. Den horisontale aksen med sitt skille mellom antroposentriske og øksosentriske perspektiver på naturen, fremhever skiftet bort fra en menneskesentrert måte å forstå ting på mot en mer integrert forståelse av alt liv. Følgelig blir økosentrisisme forstått som "økosystem eller økosfære-sentrert", et perspektiv "som understreker den iboende verdien av det interrelaterte økologiske systemet som mennesker er en del av" (Goga et al., 2018, s.13).

Goga (2018) forklarer at i tillegg til disse to aksene, blir matrisen omringet av en tredje dimensjon, techne. Det er et begrep som er sentralt hos Platon og Aristoteles, dvs. hentet fra retorisk teori og forstås her som kunsten å forme og fremstille: en "forsettlig utforming av selv, verden og samfunn" (Goga et al., 2018, s.13.). Den kan beskrives som en ferdighet som

kan læres og som gir mulighet til å produsere noe (jamfør ordet teknikk) (snl.no). Ifølge Goga (2018) signaliserer det faktum at alle barne- og YA-tekster og kulturer allerede er formidlet, og dermed er laget representasjoner av naturen.

Videre ønsker jeg å analysere hva slags budskap formidles ved bruk av paratekster i presenterte i denne oppgaven bøkene.

2.6 Paratekster

Bokomslaget er et kunstnerisk uttrykk som skal formidle forfatterens og forlagets syn på selve innholdet i boka. Den henvender seg direkte til leseren og er en viktig faktor som påvirker potensielle leseres valg av bøker. Bokomslaget skal gi et innblikk i tematikk og sjanger, men også er med på å skape den helhetlig estetiske opplevelsen.

Først ønsker jeg å trekke frem noen teorier som skal hjelpe meg å analysere bokomslagene til utvalgte romaner.

Visuell grammatikk og bildeanalyse er et av temaene behandlet av Agnes-Margrethe Bjorvand i hennes bidrag til *Innføring i ungdomslitteratur* (2014). Hun trekker frem noen sentrale termer i den grammatikken som systematiserer bildeanalysen. Ifølge Bjorvand lar bildeutsnittet, som kan være enten heltotal, total, halvtotal, halvnær, nær eller ultranær, oss som tilskuere få oversikt over miljøet (dersom det er et totalbilde). Det kan la oss komme nærmere personen/personene eller objektet/objektene som er avbildet (dersom det er et nærbilde). Bjorvand skriver at «[b]ildeutsnitt fungerer på samme måte uansett om det er en fotograf som har tatt et bilde, eller en bildekunstner som har tegnet eller malt det» (Bjorvand 2014, 140). Bjorvand skriver også om bildekomposisjon, og om hvordan bildets komposisjon avgjør hvordan vi leser det (Bjorvand, 2014, s. 143).

Nicole Matthews og Nickianne Moody i *Judging a book by its cover* (2007) legger vekt på betydning av den visuelle utformingen av bøker: «we need to consider books not just as literary texts but as material objects, and most especially material objects with a visual

dimension» (Matthews og Moddy, 2007, xvi). Ifølge forskere er forsidene et resultat av samarbeid mellom bokbransjen, forfatter og leser og påvirker plassering i bokhandelen og bibliotek (s. xi). Den kan signaliserer lesere tematikken av innholdet, men det er ikke et krav eller standard. Bilder brukt på omslager kan også leses og tolkes på lik linje som tekster.

Som barnebibliotekar observerer jeg dette fenomenet neste daglig. Første møte med bokomslaget kan ikke undervurderes i formidlingssituasjonen. Kommentarer eller tilbakemeldinger på bokomslagene skaper mulighet til mer utfyllende samtaler med unge lesere. Noen av unge lesere la seg overbevise og låne en bok selv om bokomslaget er ikke tiltrekkende, mens andre velger en annen bok som tilfredsstillere deres forventninger ang bokomslaget.

Roland Barthes i *Bildets retorikk* (1964) hevder at bilder kan tolkes semiotisk på lik linje med verbalteksten. Han er opptatt av hvordan meningen kommer i uttrykk i selve bildet. Barthes trekker frem ulike typer budskap: blant annet den lingvistiske, hvor verbaltegnene kan være presentert i bildet, f.eks. i form av tittel. Det ikoniske budskapet kan være kodet og ukodet, eller symbolsk og bokstavelig. For å lese dette budskapet kreves det ikke ingen annen kunnskap enn den som er knyttet til vår sansing (Barthes, [1964] 1996, s.25-26).

Dagens samfunn er stadig eksponert for ulike typer bilder, særlig den unge generasjonen er vant til å omgås med ulike visuelle uttrykk. Birkeland og Mjør (2012) omtaler dette temaet særlig i forbindelse med bildebøker, men jeg tenker at denne teorien kan være relevant i denne oppgaven, særlig i forhold til *Vinterkrigen* (2017) som inneholder veldig mange illustrasjoner. Birkeland og Mjør (2018) trekker frem tittel, forsidebilde, tittelblad og baksidetekst. De hevder at de er «verbale og visuelle funksjonar som førebur og presenterer det eigentlege innhaldet i ei bok» (Birkeland, Mjør 2018, s.316). Den består både av verbaltekst og bildet, som til sammen skaper en egen tekst i møte med leseren: ikonoteksten (Birkeland, Mjør 2018, s.317). Illustrasjoner og det visuelle uttrykk av karakterene er med på å skape stemning i boka. Farger har en vesentlig rolle i bildeuniverset. Ifølge Kress og van Leeuwen (2006) har fargen den samme funksjon som stavelser eller ord i språket.

De er ladet med mening, men meningen er ikke stabil i alle kulturer og alle kontekster. Ofte forbinder man fargen med substanser eller objekter som har symbolsk verdi i den

sosiokulturelle konteksten: vi forbinder fargen rød med lidenskap fordi røde roser er ladet med denne symbolverdien (Kress og van Leeuwen, 2006, s.232).

Alle i denne oppgaven omtalte romaner har fargerike og spennende bokomslag. Dermed virker det veldig relevant å analysere paratekster for å se hvordan eller om klima og miljøproblematikken blir framstilt i bokomslaget.

3. Analysen

I denne delen av oppgaven skal jeg begynne med en kort analyse av paratekster, jeg legger mest vekt på bokomslaget. Dermed skal jeg analysere utvalgte romaner med utgangspunkter i mine forskningsspørsmål. Jeg utelater handlingsreferater fra fire presenterte her bøker, men velger å konserterte meg på besvarelsen av problemstillingen og forskningsspørsmålene.

3.1 Bokomslagene

Fatland, E. 2017, *Vinterkrigen* (2017) Cappelen Damm.

Vinterkrigen (2017) av Erika Fatland inneholder mange flotte illustrasjoner som er med på å skape stemningen i boka. Illustrasjoner skapt av Marius Renberg samspiller godt med teksten. Illustratøren bruker sterke, klare farger og figurer. Omlaget signaliserer at dette er en bok med mye fart og spenning. Frontfigurene plasserte på første plan er to unge helter kjørende en rød firehjuling i full fart på rønnen. Hanna har på seg en grå frakk, og på baksiden av boka holder hun også håndjern. Hun er en detektivjente som ordner opp. På forsiden er de på rønnen fra mannen med gevær og en bjeffende hund som befinner seg rett bak dem. På høyresiden av omlaget er den brennende olympiske fakkelen plassert i tillegg er det en flyvende luftballong og et helikopter. På baksiden ser vi disse to karakterene i mye mer avslappet posisjon. De stor med ryggen mot hverandre, men lur smil. Oscar holder hendene i lomma, mens Hanna som står på noe som ligner på en firkantet radiator. Begge virker fornøyde, som kan tyde på at de klarte å utføre sitt væreoppdrag.

Hele boken er gjennomillustrert. I forsiden er det rødt og gult himmel, grønt gress og snødekket fjelltoppene i bakgrunnen. Det er mye farger og frodig omgivelser, bare fargen på himmelen som tide på varmen og høye temperaturer.

Selve tittelen og forfatters navn er eksponert. Tittelen *Vinterkrigen* har ikke noe historiske konnotasjoner med krigen mellom Sovjetunionen og Finland (1939-1940). Forfatter er kjent for sin kunnskap om denne delen av verden, og det politiske forholdet mellom Russland og Norge ligger i bakgrunnet av selve historien. Fatland gjør det særlig godt i forbindelse med fakta om de geografiske avstander og grenselinje mellom Lyrdal og St. Petersburg.

Teksten på baksiden av boka tyder på at dette først og fremst er en spenningsroman hvor værtrøbbel utløser selve historien:

«Temperaturen har økt dramatisk. I Norge har vinteren blitt til sommer, og ingen er i julestemning. Det spøker dessuten for OL i Tromsø. Regjeringen sitter i krisemøter. Hvem har tatt vinteren som gissel? I fredelige, lille Lyrdal skjer det vanligvis ingenting, men en natt er himmelen full av merkelige lys. Før de vet ordet av det er amatørdetektiven Hanna og småtjuven Oscar virvlet inn i en kamp for å redde været og verden- en kamp på liv og død.»

Lekang, K.,2020, *@Ally_Trip*. Panta forlag.

På selve omlaget til *@Ally_Trip* (2020) av Katrine Lekang står at dette er en klimaroman. Tittelen på boken er plassert på midten av omlaget på en sirkel utformet som jordkloden, men litt diffuse konturer av de ulike kontinentene. Jorden er i sentrum, omringet av en fotocollage av ulike bildemotiver. Helt øverst er det stjernehimmel, neste bildet viser en lyseblå himmel med rosa skyer. Under himmelen er det en hval som svømmer ned i dypet. Denne delen av bokomslaget, på høyre siden gir assosiasjoner til det rene, organiske. Den andre delen av omlaget representerer antroposent. Det er to ungdommer, en gutt og en jente som står på stranda. De holder litt avstand fra hverandre og er snudd mot havet.

Oppe i venstre hjørne er det et grønt landskap med hvit vindmølle. Hvit vindmølle kan leses som tegn på ren, grønn energi. Omlaget på boken har ingen uromotiver. Fargene er tonet ned, for det meste er i grønn, blå og grått nyanser. Det eneste som skiller seg ut fra det mest blågrønnaktige landskapet, er en rosarød sky, oppe i høyre hjørne av omlaget.

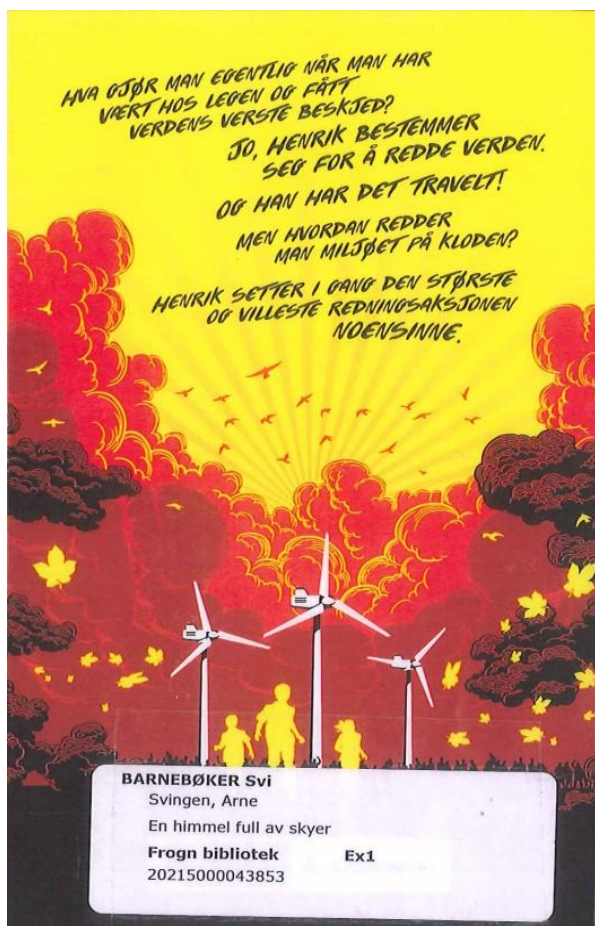
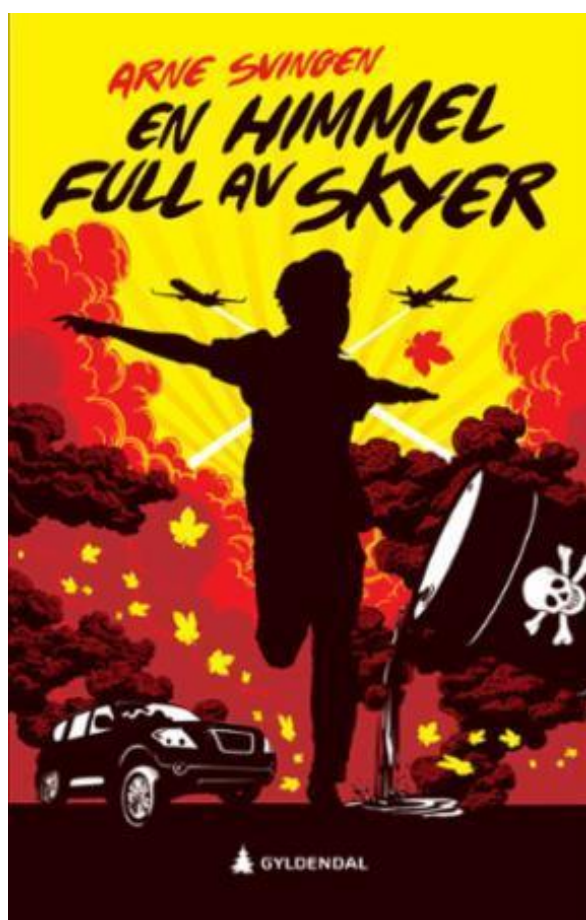
Ifølge Bjorvand (2014) kan horisontale linjer signalisere ro og harmoni, diagonale linjer kan signalisere dynamikk. Hvis bildet inneholder linjer, leser man gjerne langs linjene, men er det derimot en «strålekomposisjon», leser man som regel utover (Bjorvand 2014, s.143).

Diagonale linjer deler på en vis omslaget. På høyre siden ser vi det organiske, mens på venstre det som hører til antropocen, unge mennesker og rett over dem boligområdet med vindmøller. Denne omslaget kan symbolisere håp, at den nye generasjonen setter Jorden i sentrum.

Bildecollage brukt i bokomslaget har strålekomposisjon og gir assosiasjoner til en instagramkonto. Dette responderer igjen med selve tittelen: *@Ally_Trip* (2020). Lekang skrev en ungdomsroman med en bokomslaget som appellerer til målgruppen, og formidler at dette er en klimaroman. Bokomslaget bruker estetikken som er gjenkjennelige fra sosiale medier. Tittelen er også en eksiterende Instagram konto som handler om klima og miljø.

Denne informasjonen finner vi også på baksiden av boka. Den har blågrønn farget, men en vindmølle plasserte nederst på venstre siden. Selve teksten gir et innblikk i handlingen i boka: «Kun ledet av gåter og kryptiske ledetråder skal de reise i ett år for å lære mer om klimaendringene, og hvordan vi mennesker er i fred med å endre kloden vår for alltid. (...) Sammen lærer de å se klimakrisen med nye øyne, og reisen gir dem også innblikk i livet til moren de knapt husker, men likevel savner. (...) de lærer også at makten ligger hos oss, hos folket, hos deg og meg!». Det står at: «*@Ally_Trip* er en spennende og lærerik roman for ungdom om klima». Denne setningen er skrevet med større skrift og appellerer kanskje mest til voksne som ønsker å kjøpe eller låne denne boka til unge lesere. Men rett under denne finner vi utsagt til Aleah: «Kom ikke her og fortell oss at vi ikke klarer å gjøre noe med klimaproblemene! Vår generasjon arver en klode i krise. Og vi krever at noe blir gjort!»

Svingen, A., En himmel full av skyer, 2017. Gyldendal

BARNEBØKER Svi
Svingen, Arne
En himmel full av skyer
Frogn bibliotek Ex1
20215000043853

Bokomslaget til *En himmel full av skyer* (2017) av Arne Svingen samsvarer godt med den dramatiske livssituasjonen som Henrik befinner seg i og klodens tilstand. Det er svarte og røde toner som dominerer landskapet, dette skaper uro. Det er to fly oppe i lufta, en stor bil og en rennende oljetønne, alt innhyllet i røykpust. Det er bare noen eksempler på miljøverstinger. Frontfiguren på omslaget er en løpende gutt, mest sannsynligvis hovedkarakteren, Henrik. Han løper med åpne utstrakte armer og skynder seg for å redde verden. På baksiden av boka er det fortsatt røde og gule fargetoner som dominerer. Og det er fortsatt mye røykskygger, men der er også vindmøller, flyvende fugler og en gruppe mennesker som utgjør bakgrunnsbildet til disse tre løpende skikkelsene i fronten. Jeg velger å tolke det som at det er Henrik, Sofie og Bredo som klarte å inspirere flere andre som følger etter dem.

Teksten på baksiden av boka appellerer til leserens nysgjerrighet og introduserer klima og miljøtematikken. «Hva gjør man egentlig når man har vært hos legen og fått verdens verste beskjed? Jo, Henrik bestemmer seg for å redde verden. Og han har det travelt! Men hvordan redder man miljøet på kloden? Henrik setter i gang den største og villeste redningsaksjonen noensinne».

Tittelen *En himmel full av skyer* kan ha allegorisk forbindelse med sangen «Barn av regnbuen» (gjendiktet av Lillebjørn Nielsen, 1973, fra «My Rainbow Race», av Peter Seeger, 1967). Denne sangen er også kjent som «En himmel full av stjerner», som er hentet fra den første linjen i sangen.

De første versene i denne sangen handler om at vi må ta vare på den fantastiske jorden vi har, og være solidariske med alle mennesker. I de siste versene:

«Andre kaster tiden bort med prat

Noen tror at vi kan leve av

Plast og syntetisk mat

Og noen stjeler fra de unge

som blir sendt ut for å sloss

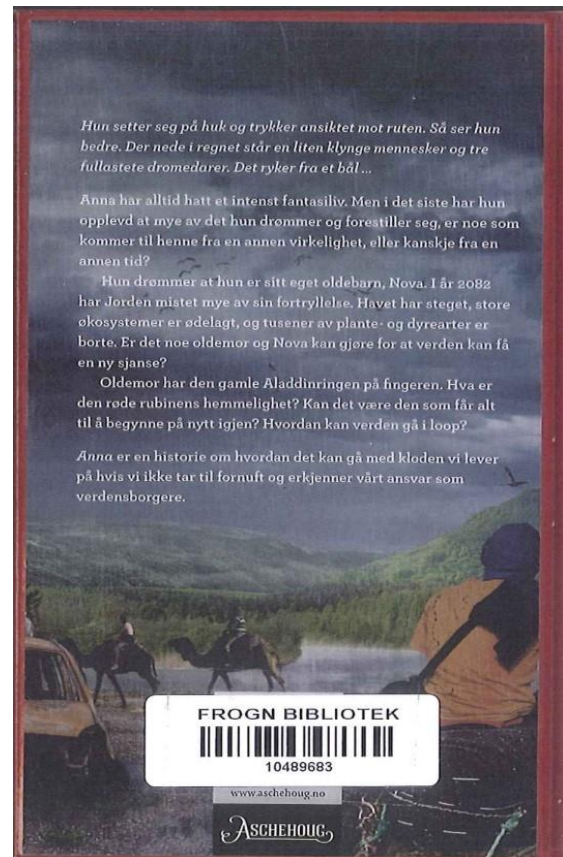
Noen stjeler fra de mange

som kommer etter oss.» (<https://www.lyricfind.com>)

Sangen er responderer veldig godt med temaer som Svingen tar opp i *En himmel full av skyer*. Henrik er opptatt av at vi ikke må kaste bort tiden på tomt prat, men handle mens vi ennå har sjansen.

Gaarder, J. 2013. Anna. En fabel om klodens klima og miljø. Aschehoug.

Bokomslaget til *Anna. En fabel om klodens klima og miljø* av Jostein Gaarder har et dystopisk preg. Bildet er dominert av mørke skyer og styrtende regn. Den framstiller en nedlagt bensinstasjon, dyr og mennesker. To av dem er samlet rundt et lite bål, mens den siste med turban på hodet, sitter på en dromedar og kanskje holder vakt. Dette gir assosiasjoner til vandrende nomader, som passer ikke helt inn i disse omgivelsene med høye fjell og frodig skog. Dromedarer og en liten lampe plassert rett ved bildekket gir assosiasjoner til eventyr eller fabelunivers. På denne måten skiller seg fra resten av omgivelsene og kan leses allegorisk. Det magiske motivet, en lampe kan symbolisere håp om oppfyllede ønsker. Håp at mennesker finner den i tiden og bruker på riktig måte. Den er plassert i en bildecollage omringet av forfallet som kan relateres med antropocen.

Omlaget viser temaene problematiserte i *Anna* (2013). Tunge mørke regnskyer skaper et dystert fremtidsbilde som henger over de neste generasjonene som kommer etter oss. Grønne trær og panoramautsikten over fjelltopper viser naturens kraft. Det antroposentriske, industrielle forfallet blir omfavnet av det organiske som trer inn og tar plassen tilbake.

På baksiden av boka ser vi reisende videre nomader. På venstre siden ser vi rester av et bilvrak, men ellers ingen andre antroposentriske motiver. Det er fortsatt samme mørke skyer og regn, men det er fjellandskapet med elv og skog som dominerer. Teksten på baksiden i boka gir indikasjoner at dette er en roman med fantastiske elementer, og parallelle virkeligheter med et klart klima- og miljøbudskap.

«Anna har alltid hatt et intenst fantasiliv. Men i det siste har hun opplevd at mye av det hun drømmer og forestiller seg, er noe som kommer til henne fra en annen tid? Hun drømmer at hun er sitt eget oldebarn, Nova. I år 2082 har Jorden mistet mye av sin fortryllelse. Have har teget, store økosystemer er ødelagt, og tusener av plante- og dyrearter er borte. Er det noe oldemor og Nova kan gjøre for at verden kan få en ny sjanse? (...) Anna er en historie om hvordan det kan gå med kloden vi lever på hvis vi ikke tar til fornuft og erkjenner vårt ansvar som verdensborgere.»

De her presenterte bokomslagene er med på å skape interessen rundt klimaproblematikken. Forsiden i *Svingen* og *Fatlands* romaner emanerer av sterke, klare farger. Hovedfokus ligger på de unge protoganistene. Disse figurene er i bevegelse, tydelig plassert på første plan. Hos *Svingen* dominerer mørke farger. Det er truende, stigende skyer som omringer Henrik. *Fatlands* hovedkarakterer, Hanna og Oscar karakteriserer mye fart og spenning både i selve boka og på omlaget. Selve omslaget er lys og livlig, bare oransjegule farger indikerer varmen. Hvis vi skal analysere disse bokomslagene med hensyn til matrisen presentert i teoridelen, så er det antroposentriske synet som er dominerende hos *Svingen* og *Fatland*. Det er mennesker som er i sentrum. Disse omlagene viser også det problematiserende synet på naturen. Omslaget til *En himmel full av skyer* (2017) samsvarer godt med selve tittelen. Det er mørke skyer som samler seg over hovedkarakteren. Vi ser også eksempler på menneskeskapte gjenstander som forurensere og ødelegger kloden.

Lekangs og Gaarders bokomslag bruker bildecollage. Disse bokomslagene har mer økocentrisk preg. Mennesker er ikke i fokus, de er en del av selve bildet. Bokomslaget til *@Ally_Trip* (2020) viser to unge protagonister som en del av hele økosystemet som er sentrert rundt jordkloden.

Jostein Gaarder i *Anna. En fabel om klodens klima og miljø* (2013) bruker allegorier og bokomslaget responderer med dette. Forsiden viser en verden som er snudd på hodet. Det er kameler og mennesker som er på flukt. De utgjør en del av selve bildet, omfavnet av det organiske.

3.2 Hvordan blir klima og miljøproblematikken framstilt i bøkene?

«Det hadde lenge vært snakk om klimaendringer, og alle hadde visst at de ville komme, men så snart?» (Fatland, 2017, s.52).

De her presenterte romanene begynner hovedsakelig på et mikronivå. Historiene er forankret i trygge, lokale rammer og gradvis utvider de seg til større arenaer.

Hos Erika Fatland i *Vinterkrigen* (2017), Arne Svingens *En himmel full av skyer* (2018) og Katrine Lekang i *@Ally_Trip* (2020) finner vi det samme mønsteret med lokale forankringer. Fatland og Gaarder begynner selve plotet med urovekkende mangel på snø og økende temperaturer på vinteren.

I *Vinterkrigen* (2017) nærmer det seg jul, men termometrene i Norge viser sydlige temperaturer og ingen tegn at det kommer snø. Det ser nesten ut som at noen trykket på en knapp, og hele væreforholdet ble snudd på hodet. Dette fenomenet gjelder ikke bare Norden. Det viser seg at dette er mer globalt fenomen, som berører blant annet middelhavsregionen. De får lavere temperaturer og snødekke.

«Det hadde lenge vært snakk om klimaendringer, og alle hadde visst at de ville komme, men så snart? Og så voldsomt? Ingenting var som det skulle være lenger. Ikke engang ekspertene forsto noe som helst. Hva om dette bare var begynnelsen? Hva om menneskene hadde sluppet ut så mye CO₂ i atmosfæren at livet på jorden var i fred med å bli ødelagt for alltid? Ville det gå med menneskene som med dinosaurene?» (Fatland, 2017, s. 52).

Spenningen bygges opp underveis og har sin avslutning i Vinterpalasset i St. Petersburg i Russland. Fatland er en anerkjent forfatter og sosialantropolog som bruker mye av denne kunnskapen i sine bøker. I *Vinterkrigen* skaper hun troverdig beskrivelser av værforhold og geografisk avstand mellom Lyrdal, hjemmested til protagonistene og St. Petersburg. *Vinterkrigen* (2017) til Erika Fatland framstiller klimaforandringer og politikere med et

humoristisk blikk. Avslutningsvis i boka får vi blant annet bildet av en norsk statsminister fornøyd med sine politiske trekk:

«Beslutningen min om å vise handlekraft var helt riktig,» sa statsministeren. «Vi statuerte et eksempel og viste russerne at vi ikke lar oss pille på nesene. De ble skikkelig skremt da de så alle soldatene våre.» (Fatland, 2017, s. 174).

Dette er en barnebok som tar for seg, kanskje ikke så mye den store globale miljø- eller klimakrisen, men handler mest om værkrise. Denne romanen formidler stadig varmere klima med humor og bygger spenningshistorie rundt dette. Hovedkarakterene Hanna og Oscar ønsker i utgangspunktet å løse gåten med det brå værsiftet, men så blir de innviklet i politiske intriger og store penger. Det er tydelig at det er mennesker som står bak den raske værforandringen.

«Meteorologene hadde klødd seg i hodet i ukesvis, uten å bli klokere. Var de menneskeskapt klimaendringene kommet helt ut av kontroll? Hadde polpunktene flyttet seg? Var solen gått inn i en ny syklus? Eller dreide sett seg bare om naturlig, men ekstrem variasjon av fenomenet indian summer» (Fatland, 2017, s.7).

Disse to unge protagonister Hanna og Oscar, må krysse grenser og klare seg i ulike, ofte ganske farlige situasjoner. Spenningsplottet tar over hele historien og klimaproblematikken blir betraktet som en bakgrunn for hele historien. Boka framstiller miljø og klimakrisen som menneskeskapt problem som kan løses.

3.2.1 «(...) [J]eg er redd for at vi som lever nå skal sette klodens klima og miljø på spill uten å ta hensyn til dem som kommer etter oss» (Gaarder, 2013, s.19).

Jostein Gaarder i *Anna. En fabel om klodens klima og miljø (2013)* tar utgangspunktet i det nærmiljø til hovedkarakteren, Anna. Hun vokser opp med relativt frodig biologisk mangfold, mens Nova, Annas framtidige oldebarn, representerer den neste generasjonen som lever i verden preget av konsekvenser av klimaendringer. Gaarder bruker to parallelle fortellinger, som fletter seg i hverandre. På denne måten leseren får to framstillinger av klima. Den ene er fra begynnelsen av 2000-tallet når verden står på vipen av klimaendringer. Den andre danner en mulig variant av klimautfallet i 2082. Den er mye mer dystert og dystopisk.

Jostein Gaarder valgte å bruke fabel for å formidle sitt budskap om klimakrisen. Dette er klargjort i selve tittelen: *Anna. En fabel om klodens klima og miljø (2013)*. Fabel er en kort, moralsk eller satirisk fortelling, som kan også brukes mer generelt som en utrolig historie (snl.no). Denne sjangeren er nær knyttet til eventyret og kan ha en belærende karakter. Gaarder bruker begge disse aspektene i *Anna*.

Anna vokser opp i trygge familieforhold, tett på naturen. Hun var vant til å tilbringe juleferier sammen med familien på fjellet som er dekket av snø. Når hun var ti år var det første gang har hun la merke til at snøen ikke kom som den pleide i desember. Og de voksne «mumlet noe om global oppvarming og klimaendringer» (...) (Gaarder, 2013, s.8).

Anna legger merke til at mangelen på snø ødelegger ikke bare julestemning, men påvirker hele økosystemet. Blant annet dyreadferden. Villreinen hadde trukket ned til bygda og smådyr som lemmen og mus klarer ikke å overleve en snøfri vinter. Anna har en livlig fantasi, og dagdrømmer om Norge i 2082. Der møter hun Nova, som viser seg å være hennes oldebarn. Nova er sint på generasjonen til sin oldemor som ødela kloden. Fossile energikilder er brukt opp og havet stiger. Teknologien holder henne oppdatert om når nye plante- og dyrearter forsvinner for alltid fra jordens overflate. Disse menneskeskapt klimaendringene utløser en strøm av klimaflyktninger fra blant annet det afrikanske kontinentet.

Gaarder fremstiller to bilder, scenarioer av klimautviklingen. Den ene skildrer naturen per i dag, med sakte, nesten usynlige forandringer i værforholdene, og den andre som er mer dystopiskvariant. Denne dystre varianten oppstår foreløpig i Annas hode. Forfatteren bruker

fabelsjangeren med fantastiske elementer for å trekke frem belærende, refsende aspekter ved denne historien.

Disse bildene fra framtiden påvirker Annas psykiske helse. Hun er mer enn bekymret for utviklingen i dagens klima, dermed blir hun henvist til psykiateren i Oslo.

Etter utredningen konstaterer dr. Benjamin at Anna (...) «har et uvanlig sterkt fantasiliv, og en pussig evne til å forestille seg situasjoner hun ikke har opplevd» (Gaarder, 2013, s.16).

«Fra hun var liten hadde Anna ofte fått høre at hun hadde en livlig fantasi. Ble hun spurt hva hun tenkte på, kunne hun lire av seg endeløse historier, og ingen hadde opplevd dette som noe annet enn en berikelse. Men i vår var det begynt å dukke opp noen historier som Anna følte var sanne og virkelige. Hun mente at de var noe hun tok imot, og kanskje fra en annen tid, eller til og med fra en annen virkelighet» (Gaarder, 2013, s.13).

Dr. Benjamin tar hennes klima bekymringer på alvor:

«-Er det noe du er redd for, Anna?

Hun svarte straks:

-Global oppvarming.

Det rykket litt i den sindige psykiatrien. Han var åpenbart en rutinert lege. Bare denne ene gangen virket han overrasket over svart hun gav, og han spurte igjen:

-Hva var det du sa nå?

-Jeg mener at jeg er redd for at vi som lever nå skal sette klodens klima og miljø på spill uten å ta hensyn til dem som kommer etter oss» (Gaarder, 2013, s.19).

Anna klarer å tenke langsiktig. Denne evnen er nok manglede evne blant store deler av det globale samfunnet.

Novas historie er en framstilling av mulige konsekvenser neste generasjon må ta. Gaarder trekker frem mangelen på refleksjon og kortsiktig tenkning i dagens samfunn. Nova lever i

fremtiden med fuktig og vått klima, og hele økosystemet er i ubalanse. Hun og hennes verden eksemplifiserer hvor mye som står på spill, og at de gode tidene er forbi. Denne historien skaper erkjennelse av at vårt felles fotavtrykk truer livets eksistens.

«-Jeg sier bare at jeg vil ha en like herlig verden å leve i som den du koste deg i da du var på min alder. Og vet du hvorfor? Fordi du skylder meg det!» (Gaarder, 2013, s.46).

Gaarders roman, på lik linje med Svingens og Lekangs romaner trekker frem overforbruket og forurensninger som vår generasjon forårsaker som en av grunnene til klimakrisen. Disse framstillingene problematiserer nær ubegrensede evnen til å forbruke naturressurser som har bragt oss inn i antropocen.

Til tross for en dystert framstilling av fremtidsverden er *Anna* ikke en dystopisk roman. Det er en fortelling om en mulig framtid, hvis vår generasjon ikke forandrer sin adferd, men den gir også håp.

(...)

- «Vet du, jeg skulle ønske at menneskeheten og alt som vokser og gror på denne planeten kunne få en ny sjanse. Var ikke det lurt? Det ville faktisk ikke være for mye forlangt. Det kunne være som i sånne skytekonkurranser. Hvis man bommer første gang, får man en ny sjanse. Jeg mener bare at du skal gi meg verden tilbake. Var ikke det for en gangs skyld en sabla god ide? Når man har gjort noe dumt, skal man nemlig ikke bare bli liggende og velte seg i skyld og skam. Nei da, man skal straks reise seg opp igjen og reparere det som er ødelagt. Bare vær en søt og snill oldemor og gi meg alle plantene og dyrene tilbake du, Olla. Så kan vi snakke om fuglens sang. (Gaarder, 2013, s.46)

Dr. Benjamin er opptatt av klima- og miljøforandringer og står for verdier som er viktig for Anna. Overforbruk og et økonomisk system innstilt på stadig vekst blir framstilt som et samfunnsproblem:

«-Jeg har spurt meg selv om vi lever i en kultur som fortrenger noen grunnleggende sannheter. Forstår du hva jeg mener med det?

-Jeg tror det. Vi synes at noe er så ubehagelig å tenke på at vi prøver å glemme det (...).

-Men vi behandler altså ikke pasienters uro for global oppvarming. Det spørs om vi ikke heller må se oss om etter en slags resept for mangelen på bekymring for global oppvarming. For vi skal jo ikke gradvis venne oss til denne trusselen. Tvert imot! Vi må prøve å rydde denne av veien» (Gaarder, 2013, s.22).

3.2.2 «På vei til grillen»

En himmel full av skyer (2018) av Arne Svingen er en urban samtidsroman plassert i Oslo. Svingen gir en realistisk og troverdig skildring av dagens samfunn. Henrik er kreftsyk, og har ikke mye tid igjen:

«Inne i meg er det full krig akkurat nå. Og jeg er i ferd med å tape den krigen. Et lite øyeblikk tenker jeg at jeg er heldig som ikke vil oppleve at sola blir for sterk, lufta for dårlig og havet altfor høyt. Men man kan ikke bare tenke på seg selv. Det har altfor mange gjort altfor lenge. Derfor er vi der vi er i dag. På kanten av stupet. Med hodet nesten under vann. På vei til grillen. Det er ikke tid til å vente på politikere som elsker lange møter og skriver avtaler på papirer som ingen leser. Særlig ikke jeg har tid til å vente på sånne trenginger» (Svingen, 2018, s.15).

Svingen starter å vekke oppmerksomhet rundt klimasituasjonen på en dramatisk måte. Gjennom Henriks engasjement blir leserne eksponert for verdi av samarbeid og viljestyrke. Naturen fremstilles som noe nært, derfor alle våre hverdagslige valg påvirker klima og miljø. Selv om fortellingen foregår i urbane omgivelser, understreker naturbeskrivelser naturnærvær:

«Høye strå strekker seg mot meg. Fargerike blomster på bakken. Lyng og mose. Sletten er omkranset av grønne trær. Over meg henger det mørke skyer. Et tungt vindpust river i den svette luggen.

Jeg skal redde verden! Det svir i halsen når jeg roper. Jeg legger meg ned blant fuktige strå og titter opp på den mørke himmelen. I dag kommer sola aldri i verden til å skinne gjennom. Det blåser, men bare nok til at tørker. Dessuten er bakken myk og jeg har hodet på en mosepute. Det blir lenge til jeg reiser meg «(Svingen, 2017, s.10-11).

Svingen bruker alvor og humor både for å beskrive det som skjer med kloden, men også Henriks helsetilstand. Til tross for den alvorlige diagnosen gir Henrik ikke opp muligheten til å redde kloden. Ifølge protagonisten har begge to ganske dårlig tid. Henrik er et reflektert og kunnskapsrikt barn med økokritisk blikk på omgivelsene. Samtidig innser han at samfunnsutvikling ikke bare har negative konsekvenser:

«Før i tiden døde barn i ett sett, men nå er det nesten ingen som dør fordi man har fått så flinke leger. Fantastiske medisiner. Rene sykehus. Så egentlig er jeg heldig som lever akkurat nå. Selv om det også gjør at jeg kanskje har ekstra uflaks» (Svingen, 2017, s.9).

Henrik ser at hele økosystemet forandrer seg i feil retning og menneskene agerer ikke fort nok for å snu denne tendensen. Han er overbevist om at denne klimasituasjonen kan ikke fortsette. Klimakrisen er fremstilt som et komplekst og vanskelig tema. «Jeg bruker dagen til å lese meg opp på alt jeg finner om forurensing og miljøproblemer. Det er som å ha tidenes vanskeligste prøve på skolen. Temaet er så stort at jeg ikke rekker over særlig mye» (Svingen, 2017, s. 114)

Svingens roman understreker samfunnsengasjement som viktig komponent for å fremme klima og miljøproblematikken. Politisk engasjement og underskriftskampanje arrangert av Henrik, Sofie (datteren til statsministeren) og Bredo utløser barnedemonstrasjon for klima foran Stortinget.

Henrik er sikker på

(...) at både statsministeren og miljøvernministeren vil møte oss foran Stortinget. For moren hennes har skjønt at de fleste barn har to foreldre som kan stemme, og at veldig mange av dem hører på ungene sine. De vil til og med at ungene skal få en ålreit framtid. Gjennom foreldrene representerer vi dobbelt så mange. (...) Folk velger seg et parti der de kanskje er enige i tre av sakene. Resten har de ikke satt seg inn i. De fleste tenker ikke så mye på miljøet, de bare trekker på skuldrene og sier jeg *fikk i hvert fall*

litt lavere skatt eller jeg fikk jo lov til å kjøre sånn Segway. (...) Til slutt ender vi foran stedet der det gjøres altfor lite: Stortinget. (Svingen, 2017, s.185 -187)

Kunnskapen trekkes frem som en vesentlig ressurs i formidlingen av klimakrisen i alle tre romaner. Tverrfaglig forskning og bruk av vitenskapelig ressurser er et viktig motiv hos Lekang og Gaarder. Under samtalen med psykiateren, trekker Anna frem at både hun og hennes kjæreste lærer fysikk, kjemi og biologi. «(...) da lærer man litt om verden! Spørsmål om global oppvarming har faktisk ikke så mye med synsing å gjøre. Enten har man lært og forstått, eller man lever i uvitenhet» (Gaarder, 2013, s.23).

3.2.3 «Skjønner dere ikke at min generasjon er i ferd med å ødelegge planeten!»

I *@Ally_Trip* (2020) av Lekang opplever ungdommene foreløpig ikke store konsekvenser av miljø- eller klimakrisen. Aleah og Lyder lever trygt i Norge, som foreløpig ikke blir direkte rammet av klimaforandringene. Det er faren som tar initiativ og prøver å bevisstgjøre dem om hva slags utfordringer det globalsamfunnet står foran. Som forsker og miljøbevisst borger er han klar over at verdenssamfunnet er nødt til å slutte å ødelegge jorden. For at hans egne barn skal forstå dette, bestemmer han seg for å sende dem på en ettårs reise. Underveis blir ungdommene kjent med fagfolk som daglig jobber med eller er berørt av klimaendringer.

Viktor er en miljøbevisst og klimaengasjert professor i geologi. En vitenskapsmann som ser behovet for å dele og formidle kunnskapen som finnes om klima og miljø.

Han oppdrar barna alene, men savnet etter moren preger oppveksten. Viktor reagerer kraftig på den internasjonale politikken, som har store klimainnvirkninger, mens hans barn forholder seg til dette på en helt annet måte: «Skjønner dere ikke at min generasjon er i ferd med å ødelegge planeten! For dere! Vi ødelegger livsgrunnlaget for dere, barna deres og barnebarna deres!» (Lekang, 2020, s.24).

Farens klimaaktivisme blir møtt med himlende øyene hos begge ungdommene (Lekang, 2020, s.7). Viktor ser på klimaforandringene fra et globalt perspektiv, som baserer seg på tverrfaglig forskning som han er opptatt av. «(...) For å forstå problemene som verden står ovenfor i dag, er det ingenting som er mer viktig enn grunnleggende kunnskaper om kjemi, biologi og fysikk! (...).

I Lekangs bok legges det vekt på at «alt henger sammen med alt» i naturen. Økosystemet er avhengig av at mennesker skal revurdere sin selvcentriske tilnærming til naturen.

Katrine Lekang er klimaforsker og bruker kunnskapen sin i formidlingen av klimakrisen. Boka er bygget opp av kapitler hvor ungdommene møter ulike spesialister og forskere knyttet til miljø- eller klimarelaterte temaer. På slutten av nesten hvert kapittel finnes det et brev skrevet av ungdommene til faren sin. Disse har en mer personlig karakter, skrevet ved bruk av en annen type kursiv enn resten av teksten. Det er en type oppdatering skrevet av *De utsendte*. Det er korte resymé som forklarer store doser av fakta på en mer tilgjengelig måte.

Gaarder er en miljøengasjert forfatter, og hans fremstilling av klimaproblematikken i *Anna* (2013) gjenspeiler dette. *Anna* (2013) og *@Ally_Trip* (2020) er ungdomsromaner hvor innputt av faglig informasjon kan noen ganger være overveldende. Arne Svingen bruker en annen tilnærming som appellerer til yngre lesere, og begrunnelsen for tildeling av Bokslukerprisen kan være bekræftelsen på dette. Henrik relaterer sin sykdom til klodens forfall, og sier at verden er på kanten av stupet, global oppvarming sammenlignes med *veien til grillen*. Anna får psykiske plager knyttet til klimasituasjonen.

Bruk av fossil energi trekkes frem både hos Svingen, Lekang og ikke minst hos Gaarder. Det blir trekket frem som et stort klimaproblem, hvor nordmenn er ekstra skyldige. Gaarder (2013) skildrer en fremtidig dom over grådige naturressurspolitikk som har store konsekvenser for det fremtidige globale samfunnet. Han stiller det fremtidige Norge i Haag foran Den internasjonale klimadomstolen:

«Norge ble for mange år siden dømt av Den internasjonale klimadomstolen til å betale 97 prosent av det nasjonale oljefondet til fattigdomsbekjempelse og diverse klimatiltak som bygging av diker og demninger. (...) Noen er ansvarlige for alle skadene som kloden og menneskeheten ble påført etter all forbrenningen av olje, kull og gass. Uansett var den hurtige utladningen av klodens fossile batterier en tilraning av globale ressurser, og Norge fikk en spesielt hard dom på grunn av det statlige oljeselskapets ansvar for den skitne oljeutvinningen av tjæresand» (Gaarder, 2013, s.181).

Klimaflyktninger er en av miljø- og klimakonsekvensene som allerede preger en del av verdenssamfunnet. Lekang trekker inn dette i appellen Aleah holdte under klimamarsjen i London:

(...)» Vi har hørt historier som rører, som engasjerer, som gjør oss frustrerte og forbannet. Historier om elver uten vann, jord som er for tørr til å dyrkes, idylliske øyer som er i ferd med å forsvinne i havet, regnskog proppfull av liv og karbon som brennes ned, hav som blir surere, koraller som forsvinner og is som smelter. Vi mennesker endrer jordens klima på måter som vi bare er i startfasen av å forstå omfanget av. Klimaendringene dreper, utrydder arter og stjeler fra dem som har minst!» (Lekang, 2000, s.311-312).

Hovedkarakterene, unge protagonister hos Fatland og Gaarder vokser opp med nærvær og respekt til naturen, med nesten en pastoral tilnærming til den. Fra den romantiske framstillingen av tilværelsen med snø og ski, fjell og friluft forflytter den seg til mer problematiserende perspektivet på omgivelsene. De gradvise forandringer er særlig eksponert i Annas sin del av historien og Novas historie er et apogeum av denne. Hos Fatland forandrer værforholdene seg ganske brått og bak disse forandringene står konkrete personer. Fatland og Gaarders romaner forflytter seg fra et feirende til et problematiserende perspektiv på naturen.

Svingen og Lekang forankrer sine historier i byomgivelser. Selv om Henrik vokser opp midt i Oslo verdsetter han naturen og ser på verden fra et økosentrisk perspektiv. Lekangs sine protagonister vokser også opp i storbymiljø med mest menneskesentrerte syn på omgivelsene. Dette perspektivet forandrer seg underveis og disse to hovedkarakterene innser at mennesker er bare en del av det store økosystemet, dermed forandrer de sine holdninger til naturen.

3.2.4 Thinking fast and slow

Maria Nikolajeva hevder i *Reading for Learning: Cognitive approaches to children's literature* (2014) at litteraturen kan gi oss mulighet til å beskrive verden, hvordan den er akkurat nå, hvordan den har vært og ikke minst hvordan den kan bli (Nikolajeva, 2014, s.31). På denne måten kan litteraturen skape et rom for refleksjon.

Økosystemet forandrer seg, og om noen år ser vi kanskje ikke lenger verden slik vi kjenner den i dag. Denne forandringen er tydeliggjort i alle romanene presentert her. Naturen er fremstilt som en dynamisk organisme, hvor alle elementene er avhenge av hverandre, men ikke alle mennesker har vilje til å innse dette.

Glotfelty (1996) understreker det gjensidige forholdet mellom menneskes kultur og den fysiske omverden: «(...) human culture is connected to the world, affecting it and affected by it» (Glotfelty, 1996, s.xix). Lekangs bok problematiserer det dikotomiske forholdet mellom mennesker og naturen, dvs. hvordan mennesker påvirker naturen og vise versa, hvordan naturen påvirker menneskets tilværelse. For å innse dette symbiotiske forholdet trengs det langsiktig tenkning og dette er en krevende prosess.

Gregers Andersen (2014) henviser til den franske filosofen Jerome Bindè og hans «diagnose» for mennesket i klimakrisens tidsalder. Ifølge Bindè lider mennesker av temporal myopi, dvs. nærsynthet (Andersen, 2014, s.109). Menneskeheten fokuserer på de akutte krisene, fremfor de langsiktige truslene, som klimakrisen er. Denne teorien kan være relevant her, fordi litteraturen kan være en type prøveballong, som kan sende leseren til en fremtidig verden preget av ekstreme klimaforandringer. Andersen trekker også frem litteraturens kritiske potensial.

Ifølge han kan romaner fremkalle et bilde av verden, der vi virkelig kan se konsekvenser av klimaendringer. Mennesker er vant til å reagere på plutselige farer, mens klimaforandringer er en langsom prosess. I etterord til *Gjenoppdagelsen av jorden* (2019) skriver Dag O. Hessen om psykologiske og systematiske hindringer som ligger dypt i vår natur. «Derfor er det forbausende vanskelig å få en langsiktig, fornuftbasert rasjonalitet til å overstyre en mer kortsiktig, evolvert og i utgangspunktet biologisk rasjonell atferd. Dette henger også sammen med fenomenet «allmenningens tragedie», altså at enkeltindividets øyeblikkelige preferanser på sikt undergraver de kollektive interessene» (Dunker, 2019, s.257-258).

Hessen (2019) understreker at mennesker riktignok er en sosial art med empati og fellesskap, men det er vanskelig å legge sine interesser til side til fellesskapets beste.

Han trekker frem Elinor Ostrom som vant nobelpris i økonomi, og hennes forskingen som bekrefter at (...)» det er mulig å handle langsiktig i fellesskapets interesse for mindre og oversiktlige fellesskap, men jo større og mer anonymiserte (og konkurransedrevne) fellesskapene er, desto vanskeligere er det. Spesielt gjelder dette dersom det dreier seg om kommende generasjoner: Vi er ikke utstyrt med noen særlig empati for de ansiktsløse som kanskje kommer etter oss» (Hessen, 2020, s.258).

Dette samsvarer med teoriene til Straume (2017) og Stoknes (2017). Straume (2017) hevder at vi ikke legger merke til klimaforandringene og Stoknes (2017, s.57) peker på at veldig mange av oss opplever dette som noe fjernt og vagt, noe som kanskje kan skje i fremtiden. Dag O. Hessen (2020) skriver at: «Vi betrakter alle verden gjennom våre personlige, og ofte også ideologiske, briller. Siden det er nok av alternative sannheter å velge mellom, ender noen opp med virkelighetsforståelser som står i strid med det vitenskapen har kommet fram til» (Hessen, 2020, s.14). Hessen (2020) hevder at vi blir, mer eller mindre bevisst utsatt for *cherry-picking* av informasjon, dvs. omgås du bare dem som mener det samme som deg, forsterkes også overbevisningen om at det er de andre som ikke har forstått hvordan verden henger sammen (Hessen, 2020, s.14-15). Litteraturen gir den muligheten til å se ulike scenarier av den fremtidig verden.

Nikolajeva (2014) henviser til forskingen som peker på at lesere oppfatter tekster som bruker bilder, brev eller kart som mer realistiske. Ifølge henne blir historier basert på virkeligheten oppfattet som mer attraktive og har høyere estetisk kvalitet (Nikolajeva, 2014, s.25). Hun legger vekt på at forfatteren ved bruk av sin faglige bakgrunn også legger frem sin egen fortolkning av det presenterte materialet.

Dermed blir fremstillingen av klimaendringer i bøkene subjektive. Hvis forfatteren ønsker å overbevise leserne om at vi må stoppe forurensning og ødeleggelsen av kloden nå, kan bokens forløp plasseres i framtiden for å vise et mulig framtidsscenario. Dette gjør Gaarder med fremtidsbilde av Norge.

I artikkelen *Literature and Environment* (2011) legges det vekt på at begrepet sted har alltid vært av sentral interesse for litteratur-miljøstudier. En del av årsaken til dette er tverrfaglig (for å rette opp den historiske forsømmelsen av innstillinger i forhold til plot, karakter, bilde

og symbol i litterære verk). Økokritikkens oppmerksomhet på sted viser sammenkoblingen mellom menneskets liv / historie og fysiske omgivelser som fantasi virker i (i alle medier, inkludert litteratur) (Buell, Heise, Thornber, 2011, s.420). Økokritikk hadde definert seg selv fra begynnelsen som en global så vel som en lokal bevegelse. Det responderer med «Blue Planet» -bildet av jorden fra verdensrommet og slagordet *Tenk globalt, handle lokalt*.

I de her presenterte romanene er det gjenkjennelig tankegang. Unge protagonistene vokser opp på i trygge rammer, men innser at naturomgivelsene forandrer seg. Disse globale forandringer i været og klimaet påvirker deres lokale forhold.

I teorikapittelet skisserte jeg matrisen utviklet av NaChiLit-gruppen. (Goga, 2018, s.1-23). Alle forfatterne presentert her legger vekt på de økende miljøutfordringene, og det hyllende forholdet til naturen forflytter seg til mer problematiserende. Protagonistene velger å agere og vise engasjementet i klimaproblematikken.

Bøkene framstiller et kritisk og problematiserende forhold til naturen som utvikler seg hos hovedkarakterene underveis. Den horisontale aksene, med sitt skille mellom antroposentriske og økosentriske perspektiver på naturen, fremhever skiftet fra en menneskesentrert forståelsesmåte mot en mer integrert forståelse av menneskets plass i økosystemet.

3.3 Hva slags etiske valg tar protagonistene i forhold til klimautfordringer?

Det er lange tradisjoner for å bruke barnebøker til å formidle alt fra viktig kunnskap til de rette holdningene preget av sosiokulturell samtid. Det har lenge pågått en kamp om hva som bør være barnebokens viktigste kjennetegn, dens pedagogiske trekk eller dens estetiske kvaliteter og mulighet til å underholde og glede. Klimautfordringer skaper nye etiske dilemmaer som barne- og ungdomslitteraturen må ta hensyn til.

3.3.1 «Hvor vid er vår etiske horisont?»

I *Anna* er Dr. Benjamin en type moralsk kompass, og en veileder for Anna. Hun er belært og inspirert av han. Det er en voksen som er dyktig på sitt fagfelt, men også opptatt av klima. Under samtalen får Anna en kort innføring i karbonbalansen (Gaarder, 2013, s.23).

«Anna hadde hele tiden opplevd at psykiateren snakket til henne som en voksen, og det likte hun svært godt. Han hadde snakket til henne som likeverdig (Gaarder, 2013, s.22)». Anna har også en del telefonsamtaler når Ester, dattera til dr. Benjamin ble kidnappet i Afrika. Ester jobbet for hjelpeorganisasjoner i krigsutsatte områder. Dette motivet berører etiske dilemmaer knyttet til krigen og hvordan mennesker fordeler naturressurser.

Dette er hendelser som vi kjenner fra virkeligheten, som blir introdusert ganske tidlig i boken. Gaarder skrev en fabel, som viser de ulike konsekvensene av det hvordan mennesker agerer. Han setter lyset på at dagens beslutninger skal påvirke eksistensen til neste generasjoner i fremtiden.

Klimakrisen rammer fauna og flora, men kan også forårsake geopolitisk uro i store deler av verden. Det kan være kanskje litt kontroversielt å koble kidnappingen av hjelpearbeidere i Somalia med menneskeskapt forurensning av kloden.

Dette området er rammet av krig og flere politiske konflikter, dermed burde man kanskje ekstra varsomt å bruke dette motivet i forbindelse med klimakrisen i en ungdomsbok.

Anna samler på avisutklipp som hun sorterer etter *hva er verden?* og *hva må gjøres?* Hun fant blant annet en artikkel *Hvor vid er vår etiske horisont?* I denne artikkelen berøres mange dilemmaer, som kan være en slags manifest rettet mot ungdom. Den berører det mest grunnleggende spørsmål knyttet til identitet og menneskers plass på Jorden:

«Hvor vid er vår etiske horisont? Til syvende og sist blir dette et spørsmål om *identitet*. Hva er et menneske? Og hvem er jeg? Hvis jeg bare var meg selv-kroppen som sitter her og skriver-ville jeg vært en skapning uten håp. Altså i det lange løp. Men jeg har en dypere identitet enn min egen kropp og min egen korte stund på Jorden. Jeg er en del av – og jeg tar del i – noe som er større og mektigere enn meg selv. (...) Det hender dessuten at jeg tenker på vegne av hele planeten jeg lever på. Også den er meg. Jeg bryr meg om denne planetens skjebne fordi jeg er redd for å miste den aller innerste kjerne av min egen identitet.» (Gaarder, 2013, s.191-192).

Både Anna og kjæresten hennes Jonas, er opptatt av miljø. De er nok ikke den typen protagonister som klarer å skape stort engasjement rundt miljø i lokalsamfunnet, men allikevel et eksempel på et paradigmeskifte. Anna og Jonas eksemplifiserer den nye generasjonen som ønsker å bygge sin identitet på at de er en del av hele økosystemet, og ikke «noe større og mektigere». Gaarder gir ikke så mye plass til leseren egen tolkning eller oppfatning av teksten. Han velger å forklare og analyserer drømmer og tanker til sine karakterer.

Anna skrev et brev til Nova, brev til framtiden:

«(...) Jeg synes det er vanskelig å skrive til deg. Det er ikke lett å skrive til et menneske som skal leve på Jorden flere generasjoner etter meg, og lettere blir det ikke når den jeg skriver til, er mitt eget oldebarn. Men jeg skal være så ærlig og oppriktig som jeg kan. Her jeg befinner meg i det aller rikeste hjørnet av verden, er det dessverre fortsatt bare en ting som teller. Vi kaller det konsum, eller vi omtaler det som forbruk (...). Det finnes ingen politisk vilje til å la nye forekomster av olje og gass ligge. Dessverre skorter det samtidig på en tilsvarende folkevilje. Vi er en egoistisk generasjon. Vi er en brutal generasjon. Det er liten forståelse for at også generasjonene etter oss kan komme til å ha behov for noe av denne energien» (Gaarder, 2013, s.197)

Anna har ikke så stor tro på en politisk handling eller en folkebevegelse som kan redde kloden «Med ord og uttrykk som «miljøbevisst», «karbonnøytral» og bla, bla, brukes stadig

oftere i aviser og offentlige dokumenter. Vi har utviklet et språk, nærmest et tullespråk, som nesten ikke er i kontakt med vår fysiske virkelighet» (Gaarder, 2013, s.197).

Hun er en skoleflink jente, som har et fint og nært forhold til foreldrene. Anna viser omsorg og bryr seg om andre mennesker og omgivelsene, men en flommende aktivist er hun neppe. Anna er klar over at det ikke finnes en rask løsning på klimakrisen, men et sted må man begynne. Hun og kjæresten kommer på ideen med grønne automater, som kunne hjelpe skaffe penger til å redde kloden:

«Overalt hvor mennesker ferdes- i skog og fjell, på torg og gatehjørner, T-banestasjoner og flyplasser- blir det montert noen grønne automater. Her kan man dra kortet sitt for å få opp hva man måtte ønske av vidunderlige filmsnutter fra klodens natur og villmarker. (...) Poenget er at man ikke får oppleve mer natur enn den man selv tar ansvar for. Alle pengene som kommer inn på disse maskinene - det kunne monteres millioner av dem verden over- settes nemlig inn på å redde Jordens natur. Samtidig er brukerne med på en overflod av morsomme konkurranser og pengespill» (Gaarder, 2013, s.198).

Annas forslag kan kanskje tolkes som satire til dagens samfunn, som er stadig på hugg etter nye underholdningsformer. Man kan lure litt på om dette spilleprosjektet skal være et reelt forslag som kan redde kloden eller er det en slags provokasjon? De aller fleste ungdommer har et positivt forhold til spill og spilleautomater, men om det kan skape engasjement om å øke bevisstheten rundt miljø hos unge mennesker er kanskje en for lettvent løsning.

3.3.2 *De utsendte* og de kompetente barna

I *@Allys_ Trip* er et søskenpar sendt ut på en dannelsesreise. De kaller seg for *De utsendte*. Denne formuleringen peker på at hovedkarakterene ikke valgte selv å tilbringe ett år på en reisefot. Det var deres miljøbevisste faren, som lagt opp til en reise full av gåter som måtte løses og mye ulike steder som Aleah og Lyder skulle besøke.

Fra å være passive og skoleleie ungdommer, forandrer de seg til å bli selvbevisste, engasjerte og empatiske verdensborgere. I den første delen av reisen hørte de på forelesninger og ble belært av kompetente voksne. Så begynte de å stille spørsmål og bruke sin egen stemme. Aleah og Lyder dokumenterte og rapporterte underveis fra stedene de besøkte. De aller fleste er allerede rammet av klima- og miljøendringer, og dette gir sterkt inntrykk på protagonistene. Du bruker instagram for å formidle situasjonen i de ulike verdensdelene. Til slutt holder de tale under en klimademonstrasjon i London.

Disse to hovedkarakterene blir konfrontert med ulike teorier om klima, og ulike måter å leve miljøvennlig. Gjennom møter med spesialister og mennesker som opplever konsekvenser av klimaendringer til daglig, legges det vekt på kommunikasjon og internasjonalt samarbeid. Lekang (2020) sender sine protagonister til ulike deler av verden, på den måten kommer det frem at selv om vi som bor trygt og godt i Norge må ikke stenge oss inne i vårt lille ekkokammer, med kun vårt eget bildet av virkeligheten. Aleah og Lyder bruker mye tid på å høre foredrag og møter med eksperter, men så begynner de å forstå at de må stille krav til politikere, men også til seg selv. Aleah og Lyder stiller spørsmål og har egne meninger. De utviklet seg fra å være antropocentriske ungdommer til å være miljøbevisste unge verdensborger.

Svingen setter barn og barnas perspektiv i sentrum. Det er Henrik som forteller hele historien. Denne protagonisten er et eksempel på det kompetente barnet. Henrik prøver å skaffe seg mest mulig kunnskap om miljøvern og spre den videre. Han formidler dette først til sine nærmeste og etter hvert prøver han å nå ut til flere. Henrik velger å slutte på skolen for å bruke den dyrebare tiden han har igjen til å redde kloden, men etterhvert blir han stemmen til den nye generasjonen. Helt fra starten står Henrik for sine meninger og lar seg ikke vippe av pinnen av arrogante og overleggende voksne.

Han ønsker å gjøre andre mennesker mer bevisst på hva slags vaner som er faktisk skadelig for naturen og miljø. Dette er ofte de mest hverdagslige vaner som de aller fleste ikke tenker over. Det er alle de små fotavtrykk som forandrer klimasituasjonen. Henriks engasjement påvirker Bredo, broren hans som sier:

(...) Jeg var med mamma på butikken. De har nesten ingenting som ikke er pakket i plast. Ikke frukt en gang. Vi kjøpte druer i plast, epler i plast, tomater i plast, blåbær i plast. Det er noe som er galt når man kommer hjem med to kilo plast bare man går for å handle mat. Og så har de bare tilbud på sånt som er usunt. Sånn som frossen Grandiosa, som i tillegg sikkert lages i en fabrikk som forurenses utrolig mye (...) (Svingen, 2018, s.35)

Hanna og Oscar, hovedkarakterene i *Vinterkrigen* er også eksempler på kompetente barn. De agerer og ordner opp på egen hånd. Disse unge karakterene tar sine egne valg og beslutninger. Man kan diskutere hvor troverdige disse valgene er, men gjennom spenning og humor blir unge lesere eksponert at klima kan forandre fortene enn vi tror. Hanna, er en «flink pike» som skal ordne opp og gjøre ting selv. Hun er ansvarlig og har en sterkt etisk ryggmarg. Oscar er mer avslappet type, særlig når det gjelder andres eiendom. Erika Fatland skapte et humoristisk bilde av klimaengasjerte barn, som ser på dagens klimasituasjon med morgens perspektiv.

«Hanna var bare tolv år. Og selv om hun eide flere ting og forurenset mer enn femten fattige indiske jenter til sammen, var det ikke hennes skyld at de voksne tankeløst hadde pumpet opp nesten all oljen fra havbunnen. Det var ikke hennes skyld at de voksne tok rutebuss med samme selvfølgelighet som de tok bussen, og at de byttet bil og kjøkkeninnredning hvert femte år, uten tanke for morgendagen. Det var heller ikke hennes skyld at de voksne hadde hugget ned store deler av regnskogen og fylt havet med plast. Nå var festen over, og det var hun og alle andre barn, fattige som rike, som måtte betale prisen» (Fatland, 2017, s.52).

Hun og Oscar er et heltepar som lyktes med oppdraget sitt. Det tyder på at de gjorde de riktige valg. De rekker å komme frem i tide og stoppe værtrøbbelet med å trykke på en knapp. *Vinterkrigen* (2017) er en spenningsroman med klar avslutning: Hanna og Oscar løser værmysteriet og dermed redder de Lyrdal og hele verden.

3.3.3 Fantasi og virkelighet

Erika Fatland gjør rede for intensjonene bak *Vinterkrigen* i en tekst presentert på forlaget Cappelen Damms nettsider. Fatland mener at denne romanen skal ikke være realistisk, for realisme vil raskt innebære et budskap om at klimakrise er et problem som er så stort at barn uansett ikke kan gjøre noe.

Hun har nok rett i at barn klarer å skille mellom «fantasi og virkelighet», men det betyr ikke at all fantasi, med bare noen spor av klimaspørsmål vekker miljøengasjement hos barna. Klimakrisen er et komplekst problem, derfor skal vi være veldig varsomme hvordan dette framstilles for barn. Hvorvidt og på hvilken måte man lærer barn om klimaendringer er et etisk dilemma. Dessverre kan ikke klimakrisen snus ved et trykk på en knapp, og det hjelper ikke å skru av maskinen.

Straume (2017) diskuterer et moralfilosofisk syn på dette problemet, nemlig at det vil være urettferdig å introdusere verdensproblemer for barn som har ikke mulighet å påvirke denne situasjonen. Hun problematiserer hvorvidt det er etisk forsvarlig å lære barn om de alvorlige konsekvensene klimaendringene vil føre med seg, og hvilken rolle vi menneskene har i denne prosessen. Ifølge henne det kan medføre stress og frykt og kanskje urettmessig skyldfølelse. Hun påpeker at bevisstgjøring om de alvorlige konsekvensene og at disse er menneskeskapte klimaendringer kan være skremmende for barn. Straume (2017) hevder at det kan gi dem skyldfølelse for noe de ikke kan gjøre stort med. Dette kan være skadelig for utviklingen av den grunnleggende trygghetsfølelsen barn skal utvikle (Straume, 2017, s. 147-149). Ifølge henne kan det å lære barn om hva som er klimaskadelig og hva som bør gjøres for å stoppe klimakrisen snevre inn barns valgmuligheter. Straume (2017) påstår at ved å lære barn opp til at kjøttspising eller flyturer er skadelig for miljøet fratrar man dem valgmuligheten til å spise kjøtt eller dra på sydentur med god samvittighet, og slik påvirker man deres muligheter til livsutfoldelse. Samtidig argumenterer hun for at ved ikke å lære barn hva de kan gjøre for å bremse klimautviklingen, så fratrar vi dem valgmuligheten til å gjøre noe med en utfordring som de selv og deres barn vil få kjenne konsekvensene av. Også dette mener hun er etisk problematisk (Straume, 2017, s.149-152).

Det er mange ulike følelser som skam, skyldfølelse eller angst som er knyttet til klima og miljøforandringer. Straume (2017) hevder at denne typen følelser er ikke det mest optimale utgangspunktet for å iverksette en konstruktiv handling.

Det kan støtte påstanden om at det er voksne som må ta ansvar, og de må vente med å fortelle barna klimasituasjonen. Filosofen Arne Johan Vetlesen hevder at det vil være minst like urettferdig *ikke* å informere barn og unge om jordas økologiske tilstand. «Voksne må nemlig også gi barna en sjanse til å handle – et poeng som ble løftet fram i diskusjonen om hva det vil si å ha en åpen fremtid. Denne posisjonen, som tilsier at ansvaret må tas av alle som er i stand til det, handler ikke så mye om barnets behov som om andre hensyn» (Straume, 2017, s.149). Denne tryggheten som er knyttet til tydelige autoriteter mister sin verdi, fremtiden blir mer risikabel.

Nikolajeva (2014) drøfter også ulike måter å behandle etiske dilemma på. For det første vil hva som ansees som riktig variere med leserens kultur, dennes bakgrunn og kan forandre seg over tid. For det andre peker hun på at virkeligheten ikke er så svart-hvitt og enkel som «rett og galt». Hun fremholder dessuten at barn bør få forhandle med teksten ut ifra egne erfaringer og meninger om hva som er «rett og galt» (Nikolajeva, 2014, s.181).

Om ikke litteraturen er hovedgrunnen til at det skjer en endring, kan litteraturen hjelpe oss ved å flytte fokus, skape oppmerksomhet rundt en sak og bidra til å skape samtaler om et tema. Stoknes (2017) trekker frem den sosiale komponenten, dvs. det at man vet at andre bryr seg om miljøet, viktig for at man selv vurderer å bry seg (Stoknes, 2017, s. 150). Mennesker er avhengig av den sosiale samspille med andre. Det påvirker både det sosiopsykiske-, men også den kognitive utviklingen.

Keen (2007) peker på at den beste måten litteraturen kan påvirke våre meninger og holdninger på er gjennom diskusjon med andre. Selv om det vi leser ofte ikke har noen særlig betydning for hvordan vi lever, så er sjansene større for at vi endrer vår oppfatning hvis vi også reflekterer over det leste gjennom diskusjon med andre (Keen, 2007, s. 146). Denne teorien samsvarer godt med plotet i *@Ally_Trip*.

3.3.4 «Makt til å faktisk gjøre noe! Makt til å endre noe!»

Under reisen ble Aleah og Lyder kjent med mange ulike mennesker, med ulike perspektiver på klima og miljø. Gjennom disse møtene og diskusjonene innså de hvor viktig det er at det globale samfunn skal leve mer bærekraftig og solidarisk med resten av økosystemet:

«Vi må jobbe for et skifte. Et grønt skifte. Olje, kull og gass har endret verden, nå er det på tide med en ny forandring. Verden trenger en ny kurs! De mest dyrebare ressursene våre er ikke olje, stål og gull. Vår rikdom er rent vann, dyrkbar jord, biologisk mangfold og regnskog. Vi må erstatte svarte karboner med grønne! Vi må gå fra fossil til fornybar!» (Lekang, 2000, s.313).

Faren sender sine barn til de ulike delene av verden for å vise at klimaforandringer skjer nå og rammer mennesker på ulike måter. I alle romanene presentert i her, men kanskje særlig hos Gaarder (2013) og Lekang (2020) trekkes det frem ødeleggelser, skeiv fordeling og overforbruk av naturressurser, som utløser konflikter og setter mennesker mot hverandre. Det som skal være i utgangspunktet felles gode privatiseres, dermed er folk nødt til å flytte.

Aleah og Lyder representerer den nye generasjonen som gradvis innser at de selv ikke lever så klimanøytralt og hele samfunnet er nødt til å forandre sin adferd. Disse to belærer ungdommer, vekker engasjement hos flere og prøver å være deres stemme:

Vi har makt! (...) Makt til å faktisk gjøre noe! Makt til å endre noe! (...) Vi må skaffe oss kunnskap! Har man innsikt, tar man kloke valg. Lær deg hva som skjer med klimaet, og hvorfor! Finn ut hva du kan gjøre, hva byen din kan gjøre, hva landet ditt kan gjøre! Kunnskap vil bli vårt aller kraftigste våpen! (Lekang, 2020, s.313)

Henrik, Aleah og Lyder prøver å påvirke politikerne og utfordrer dem i et offentlig rom. Til tross for sin entusiasme er de klare over at reelle politiske forandringer skjer når man får stemmerett. Henrik er en kunnskapsrik og selvreflektert helt fra starten, mens Aleah og Lyder gradvis får kunnskap og forandrer sine holdninger som gjør dem mer økobevisste.

Hos Svingen og Lekang arrangeres demonstrasjoner og skapes engasjement på sosiale medier for å påvirke de politiske beslutninger. Lekang skrev en realistisk samtidsroman, og hun trekker frem politikere kjent fra dagens nyheter.

«Vår planet er fantastisk! Derfor må vi sørge for at det skjer en endring. Nå! Vi unge må la dagens politikere få vite at morgendagens befolkning krever å bli hørt. Krever at verden blir tatt vare på. Krever at noe blir gjort for å fikse de problemene som vi har skapt. Hører dere? Politikere? Verdensledere? Bolsonaro, Trump, Merkel og Jinping! Jeg krever at noe blir gjort!» (Lekang, 2020, s.313).

3.3.5 Empati og didaktikk

Maria Nikolajeva (2014) påpeker at en større andel barnebøker enn andre bøker har en tendens til å være didaktiske. Hun hevder at: «Young readers are expected, and know that they are expected, to gain knowledge from their reading as well as to draw moral and ethical conclusions» (Nikolajeva, 2014, s. 32).

Også i dag eksisterer tanken om at skjønnlitterære bøker kan brukes for å lære barn holdninger som betraktes som de rette i en bestemt sosiokulturell tradisjon uten at dette nødvendigvis trenger å gå ut over de estetiske kvalitetene. Hun legger vekt på at etiske verdier er grunnleggende for hvordan verden og samfunnet fungerer.

Den etiske grunnmuren er fundamentalt for menneskers oppfatning av rettferdighet og identitetsbildet. Derfor den etiske kunnskapen er nær knyttet til vår kunnskap om verden. Nikolajeva legger vekt på at disse verdier styrer relasjoner med andre mennesker på samme måte som det fysiske og sosiale miljø.

I mange bøker har forfatteren en intensjon om å formidle et bestemt sett med verdier eller tenkemåter, et mål om å påvirke barna i den «riktige» retningen ved hjelp av sine verk (Nikolajeva, 2014, s. 32).

“Understanding other people`s ethical beliefs is therefore a vital constituent in theory of mind and empathy, and arguably a more sophisticated constituent. Indeed, we may understand how other people think and how this thinking motivates their actions, but we may need to go beyond the basic motives to comprehend that people can act not only against common sense, but against their own good because of their ethical convictions (Nikolajeva, 2014, s.178).

Ifølge Nikolajeva (2014) har mange barnebøker som tar opp etiske dilemmaer svaret på disse klart for leseren allerede. Ofte blir konsekvensene og det riktige valget forklart i boken, enten av fortelleren eller av en (ofte voksen) karakter. Slik sikrer boken seg at leseren penses inn på den «riktige» måten å forstå moralen på.

Hvis vi tar for gitt at litteratur kan lære oss noe og gi oss nye perspektiver og ideer kan vi spørre oss om dette alltid vil være til det bedre. Det er ikke sikkert at karakterer vi møter i skjønnlitteratur vil gi oss de «rette» forbildene. Selv om mange forfattere skriver romaner med en intensjon om å formidle en god moral, så er det ikke en selvfølge at all litteratur formidler de holdningene og de forbildene som til enhver tid blir sett på som «god» eller «de rette» i et samfunn.

Keen (2007) hevder at litteraturen kan påvirke oss på «negative måter» (Keen, 2007, s. 40). I noen tilfeller kan stimulere til mer forbruk, for eksempel spinn-off produkter som henvender seg ofte til barn- og unge. Litteraturen kan også bygge opp fordommer eller føre til at vi blir påvirket av et kontroversielt eller ødeleggende politisk budskap som f.eks. nazistisk propaganda lettere (Keen, 2007, s. 26).

Samtidig som litteraturen har ord på seg for å gjøre lesere bevisst på samfunnsmessige problemer, kan den også være en virkelighetsflukt, der man kan kose seg med lesing, uten å måtte forholde seg til denne verdens virkelige problemer. Noen hevder til og med at å lese om andres nød sløver ned vår evne til å reagere på den. Vi blir så vant til å høre om slike lidelser at vi ikke blir beveget lenger (Keen, 2007, s. 46-47).

3.3.6 Den litterære forestillingsevnen

Lekang (2020) prøver å vekke det etiske ansvaret som vår generasjon har over våre etterkommende ved å appellere til vår empati med den fremtidige generasjonen:

«Om 50 år fra nå kommer våre barnebarn, mine barnebarn, til å se tilbake og spørre oss hva vi gjorde for å redusere klimaendringene. De vil spørre oss om hvor hardt vi kjempet, hvor mye vi ofret. For det er liten tvil om de, de kommer til å måtte kjempe

en kamp vi bare så vidt har begynt å se konturene av. De kommer til å måtte ofre mye mer enn vi kan forestille oss!» (Lekang, 2020, s.312).

Gaarders, Lekangs og Svingens protagonister er enige om at det er politikere som tar de store avgjørelsene, men det fritar ikke ansvaret fra alle oss andre. Henrik er ofte kompromissløs og bestemt. Noen av hans etiske valg er mer desperate enn gjennomtenkte. Som for eksempel når han følger etter kriminelle langs Akerselva og innser at mennesker ødelegger ikke bare naturen, men også seg selv:

«Dessuten blir jeg trist, for disse folkene er noen av de utrolig heldige sædcellene som faktisk har blitt til mennesker, og de har fått lov til å vokse opp i et land der nesten alle penger og det er ikke er søppel overalt. Og så ødelegger de seg selv med sprøyter fulle av gift. I tillegg kaster de sprøytene rett i naturen. Jeg tror kanskje dette er problemet mitt: jeg klarer ikke å forstå mennesker. Det er som om mange av oss vil at alt skal gå galt. Eller at vi bare klarer å konsentrere oss om dette øyeblikket. Alt skal være bra akkurat nå. I morgen er utrolig lenge til. Da kan vi godt ha abstinenser og miljøkatastrofer og ganske mye sult».

Denne tankegangen viser frustrasjon over den voksne generasjonen, som klarer ikke, eller vil ikke se hvor kortsyn og selvdestruktivsamfunn de har skapt.

Selv om Henrik er engasjert og vet mye om klimaproblematikken, ser han på dette som et stort og sammensatt tema. Han lever på en lånt tid, og det påvirker han etiske valg. Henrik ønsker å redde kloden, koste hva det koste vil.

Det finnes noen felles trekk hos protagonistene skapt av Lekang, Svingen og Gaarder. Denne generasjonen som ser på jordkloden fra mer økocentrisk perspektiv. De er vant til å bruke sosiale medier for å spre informasjon og på denne måten skape oppmerksomhet rettet mot klima. Henrik er helt fra starten av romanen klar til å agere. Han ønsker å bruke resten av sitt liv for å redde kloden.

De andre miljøheltene fra de presenterte ungdomsromanene innser at klimaproblematikken krever globalt samarbeid, dermed alle må ta ansvar over sine handlinger. Den unge generasjonen tenker globalt og agerer lokalt. De er klar over og at det ikke finnes en quick fix

løsning. Disse karakterene er på vei til å bli økoborgerer eller bevisste verdensborere, men spørsmålet er om det er nok for å engasjere lesere?

Keen (2007) skriver at selv om vi føler empati med en fiksjonskarakter, og kan føle et engasjement for hvordan de har det i boken, så vil ikke dette nødvendigvis føre til at vi gjør noe for å bedre situasjonen i den virkelige verden (Keen, 2007, s. 72).

Nussbaum (2016) hevder likevel at «[S]elv om sympati med opphav i den litterære forestillingsevnen ikke umiddelbart fører til politiske endringer, må vi ikke frata den dens moralske verdi» (Nussbaum, 2016, s. 39).

Nussbaum (2016) utforsker litteraturens påvirkningskraft og om vi faktisk blir påvirket av det vi leser. Eller om det vi leser og de tankene vi gjør oss mens vi holder på med en bok, ikke har noen merkbar innvirkning på de handlingene vi velger å utføre i dagliglivet. Ifølge henne er det ikke nødvendigvis nok å lese tekster som gjør oss bevisste på sider ved samfunnet som bør endres. Man kan lese bøker som fremholder en annen og bedre måte å leve på, eller kritiserer vår måte å leve på, uten at man endrer sin egen livsstil av den grunn. Å endre holdninger og vaner, både egne og i et samfunn, tar tid (Nussbaum, 2016, s. 36).

Litteraturen kan likevel muligens hjelpe oss mot en større bevissthet om verden, og kan med sin engasjerende form i det minste så en spire til endring. Nussbaum påpeker at hvis tekster skal hjelpe oss til å endre vår tenkemåte, må vi lese tekster som forstyrrer oss, som gjør oss urolige og engstelige, tekster som fører med seg et ubehag og på den måten utfordrer den behagelige lille boblen som er vår egen erfaring (Nussbaum, 2016, s. 42-43).

Hun hevder at en viktig forutsetning for at vi kan føle medlidenhet med en person er at man er klar over at noe lignende kunne hende en selv. Det må være en mulighet for at de samme problemene like gjerne kunne rammet personen som føler medlidenhet, eller rammet noen denne brydde seg om (Nussbaum, 2016, s. 32-33).

Nussbaum kaller dette for den narrative forestillingsevnen, dvs. vår evne til å tillegge karakterer i en fortelling følelser, tanker og behov som ligner våre egne, mener hun oppøver evnen vår til sympati. Dette er en viktig egenskap hvis vi skal klare å forstå og ivareta andre menneskers behov (Nussbaum, 2016, s. 31).

Skjønnlitteraturen lar oss betrakte andres liv med mer enn bare en tilfeldig turists interesse – med engasjement og empatisk forståelse, med sinne over samfunnets manglende vilje til å se. Den gir oss muligheten til å se hvordan omstendighetene former livet til mennesker som har noen av de samme forhåpninger og livsprosjekter som oss selv, og vi ser at omstendighetene ikke bare er bestemmende for menneskers handlingsrom, men også for deres forventninger og ønsker, håp og frykt. Alt dette er svært viktig når vi skal ta de valgene vi er forpliktet til å ta som samfunnsdeltakere. (Nussbaum, 2016 a, s. 29) Nussbaum argumenterer for at følelser og sympati kan gi en bedre innfallsvinkel til å løse det vi kan kalle «samfunnsutfordringer» enn det tørre fakta og statistikk kan. Selv om vår sympati med dem som lider under disse problemene ikke gir oss en konkret oppskrift på hvordan

3.3.7 Øko- og verdensborgere

I 2018 startet Greta Thunberg bevegelsen Fridays for Future. Hennes engasjement fremkalte klima -og miljøspørsmål hos barn over hele verden. På denne måten ble det synliggjort kraften som ligger i den nye generasjonen, som kan forhåpentlig danne nye generasjoner av økoborgere.

Anne Sophie Thingsted, journalist i Videnskap.dk trekker frem at denne kommende generasjonen som er mer opptatt av klima og miljø enn tidligere generasjoner. Anders Blok, førsteamanuensis ved Sociologisk Institut ved Københavns Universitet betrakter gruppen av «millenials» (fra videregående-alder til unge voksne, men også yngre tenåringer) som har mer interesse for klima enn andre generasjoner. Ifølge han mange av dem har vokst opp i et samfunn der klimaet alltid har vært på dagsordenen. Det gjelder ikke andre generasjoner, for klimaet har først blitt en stabil del av mediebildet siden midten av 2000-tallet (forskning.no).

De australske forskerne Massey og Bradford (2011) etterlyser økoborgere i barnelitteratur. De er opptatt av hvordan litteraturen kan påvirke den neste generasjonen til engasjement for klima. «One of their primary functions is to socialize young people into becoming the responsible and empathic adults of tomorrow by positioning readers as ecocitizens, dedicated both to sustainable development in the local shere and also to global resposibility» (Massey&Bradford, 2011, s.109). Forskningen etterlyser fremtidig økoborgere,

engasjerte og ansvarlige borgere som skal ta være på kloden. Det romantiske, idylliske bildet av naturbarn som tilbringer mesteparten av sin fritid ute i all slags vær forandret seg.

I *Barnas lek i natur – i spennet fra selvutfoldelsen til kontroll* presenterer Margret Skår m.fl. (2016) resultater av studie av hvordan barna erfarer natur i dag. I denne artikkelen trekkes det frem at i «Norge og i Norden er barnas kontakt med natur ansett som en viktig del av barndom og oppvekst (Gullestad 1997, Hallden 2009, Nilsen 2008), og i Norge er det å stimulere og legge til rette for at barn skal oppleve natur og friluftsliv også nedfelt som en politisk målsetning (Miljøverndepartementet 2001) (Skår m.fl. 2016, s.41). I denne artikkelen blir naturopplevelse presentert som et relasjonelt møte. Naturen oppleves av barna sanselig gjennom den fysiske interaksjonen mellom barn og naturomgivelsene. Ifølge Skår m.fl. (2016) følger denne type møter til at naturen er ikke noe barn betrakter på avstand, men som en del av den (s.43). Naturen gir muligheter til utforskning, fantasi og kreativitet. Forskingen trekker også frem at gjennom naturnærvær stimuleres et vidt spekter av ulike følelser hos barn, som glede og spenning, gjerne etterfulgt av mestring. «Studien viser likevel at barn i dag bruker nærnaturen i et omfang som tilsier at den ikke er en integrert del av deres hverdagsliv. Barns bruk av natur er endret, både i omfang og innhold» (Skår m.fl., 2016, s,51).

Friluftslivstradisjoner står fortsatt sterkt i det norske samfunnet. Et fellesfunn som trekkes frem i denne studium er at tilrettelegging, organisering og intervensjoner fra voksne kan begrense barnas naturopplevelser og lek. «Foreldre og andre voksne synes naturkontakt er viktig, men barn og voksne vil ofte ha ulik oppfattelse av hva denne naturkontakten skal inneholde» (Skår m.fl., 2016, s,52)

I artikkel *Children av eco-citizens?* (2019) problematiserer professor og økolog, Marianne Presthus Heggen selve begrepet eco- citizen (borger) i forhold til barn.

“Citizenship is a complex, disputed and theoretical concept especially within political, pedagogical and philosophical theory. In this article, we are in line with the contemporary discussion the relate the concept citizenship to childrens belonging, participation and cooperation in a group, a community or a society (...)” (Heggen, 2019, s.389).

Heggen peker på at: «Children are not adults, and are hence «different» citizens (Lister, 2008), living a «child -size» citizenship (...) (Heggen, 2019, s.390). Hun legger vekt på at barn er ikke fullt ansvarlige for sin egen handling og heller ikke ansvarlige for samtidens problemer. Deres umodenhet er biologisk, og de har mindre erfaring. Barn er mer avhengige av hjelpen fra voksne. Heggen trekker frem lek som en vanlig måte å samhandle mellom barn enn blant voksne. Ifølge henne påvirker leken i naturen hvordan barna tenker og opplever naturen. Hun legger vekt på at for å være økoborgere trenger barna deltagende aktiviteter. Lesing kan være en type aktivitet som setter forholdet mellom mennesker og natur i fokus. Litteraturen kan utforske klima- og miljøtematikken og skape rom til refleksjon hos unge lesere. Litterære tekster kan ha potensiale til å skape bærekraftige handlinger hos fremtidige økoborgere. «Through exploration, play, mutual engagement, and curiosity, in activities to connect with nature, in gardening or harvesting through reading children`s literature, adults and children may together build the competences of present and future eco-citizens» (Heggen et al., 2019, s.396).

Heggen hevder at globalt statsborgerskap er en helhetlig tilnærming med fokus på åpen, demokratisk og respektfull kommunikasjon, på verdidannelse og kritisk tenkning. Hun trekker frem at i utdanning er det verdibaserte mål for det vi ønsker for neste generasjon.

Høsten 2020 ble det innført en ny læreplan med tverrfaglige temaer, blant annet bærekraftig utvikling i alle fag. I artikkelen *Økokritiske litteratursamtaler – en arena for økt bevissthet om økologisk samspill?* (2019) drøfter Nina Goga på hvilken måte lesing og barnelitteratur kan hjelpe barna å orientere seg bedre i klimadiskursen og for hvordan de vil forstå seg selv i rollen som økoborgere (Goga, 2019, s.1).

Goga (2019) legger vekt på at det ikke trenger å være et kriterium for valg av bok til en økokritisk litteratursamtale at den har et uttalt økologisk perspektiv. Det kan være like nyttig å lese nyere barnelitterære tekster og utforske eller se nærmere på samspill mellom mennesker og natur (Goga, 2019, s.11).

Både barn og voksne påvirkes av omgivelsene, personlige interesser og forståelsestrang. Heggen legger vekt på at i den raskt skiftende verden, må vi alle tilpasse oss nye utfordringer og ny teknologi, og blir og blir dermed borgere både voksne og barn (Heggen, 2019, s.390).

Hun konstaterer at for at barn skal være og bli miljøborgere, trenger vi helhetlige perspektiver, kunnskap og ferdigheter som gjør dem i stand til å engasjere seg i bærekraftig praksis.

3.4 Hvordan forholder de voksne seg til klimaendringer?

Voksenkarakterene representeres blant annet av den bløthjertede faren til Hanna som egentlig ikke egner seg til å bli politimann. Han har blitt «rundere i kanten» og foretrekker å stelle hageroser fremfor å fange skurker. «Å, pappa, du er så naiv noen ganger! Klaget Hanna. Hvordan skal slike som han noensinne lære dersom det de gjør aldri får noen konsekvenser? Du er altfor bløthjertet!». Dermed er det Hanna som tar ansvar og prøver å holde hånd over den vesle bygda. Hun ser på faren sin som litt naiv, som alltid tror det beste om alle og helst vil snu seg unna vanskelige beslutninger der det lar seg gjøre.

«Ofte hadde hun lurt på hvorfor han hadde valgt å bli politi, av alle ting. Han burde heller ha blitt gartner eller postmann eller noe annet hyggelig og ufarlig» (Fatland, 2017, s.17).

En annen voksen karakter i *Vinterkrigen* (2017) er statsmeteorolog Hans W. Storm. Han tar vær-situasjonen på alvor og opptrer nesten som en profet som varsler at dette er verken bra eller vanlig at termometer i Norden viser pluss tretti grader midt på vinteren. Han peker på at Norges kart dekket av små, gule soler i desember er ikke normalt. Innledningsvis til hvert kapittel i boka finnes det en liten fakta kommentar om klima og være. Selv om Hans W. Storm er på fjernsyn, det ser ikke ut som noen bryr seg om det hva han, som fagfolk, prøver å formidle til dem.

«Klokken er ett minutt på tolv, forkynte Storm med den karakteristiske, skarrende bassrøsten som han var blitt så kjent for. Han så gammel og slit ut. I løpet av høsten var de mørke posene under øyene blitt så store at selve øynene var redusert til to smale streke. (...) Menneskeheten står overfor sin største krise til dags dato. (...) Dette, mine damer og herrer, dette er ikke normalen». Denne situasjonen peker på at de aller fleste ble fort vant til de nye værforholdene. Hanna er den som faktisk hører

etter. Hun prøver å få med seg budskapet fra statsmeteorologen. «Vi må ikke sove! Tordnet Storm fra skjermen. Han løftet en knyttet neve mot kameraet for å understreke alvorret. Himmel og hagl og ved alle barometre: vi må våkne! Politikerne må våkne! Jorden er i ubalanse og vi er dens eneste redning! Manet han. Han kastet et raskt blikk på klokken, plukket frem en hvit klut fra jakkelommen og tørket bort svetteperlene fra pannen (...)» (Fatland, 2017, s. 21).

3.4.1 Politikere

Politikere har en viktig rolle i samfunnet og forfatterne legger vekt på dette i alle bøkene.

Både Fatland og Svinger har en kvinnelig statsminister i Norge. Det skaper gjenkjennelse hos norske barn. Det er voksne som har stemmerett, og politikere er klare over at miljøtematikken kan gjøre dem upopulære.

Fatland beskriver politikernes- og næringslivets reaksjon på værforandringer med en humoristisk sans. På denne måten viser hun den pragmatiske sammenhengen mellom profitt-tenking og klimaendringer. Finansministeren virker ikke bekymret over den manglende vinteren med kommentaren «vi sparer i det minste utgiftene til salting og snømåking». Turistnæringen er også klar for nye tilpasninger ved å utvikle Norge som reisemål for solturisme. I boken beskrives dessuten på en morsom måte hvordan den norske regjeringen foreslår å løse klimatrøbbel med komplekse, men lite gjennomført vennlige regler: «De som har registreringsnummer som begynner på 3 eller 4, kan ikke kan kjøre på ukedager som begynner på L. De som har nummer som begynner på 5(...)». I denne historien er det flere tråder som er flettet sammen. Det er både politikk på den lokale-, mikro nivå, hvor oppslagene i lokalavisen varslet om at landbruksministeren hadde store og ambisiøse planer for hotellutbygging i Lyrdal, samtidig følges det opp med planleggingen av de olympiske leker i Tromsø. Norge har fått tildelt OL på grunn av snø garanti og den store sjansen kan smelte bort med disse sydentemperaturene. Fatlands voksne karakterer er stort sett unnvikende. De vil helse ikke innse alvorret i vær-situasjonen, dermed finner de på alle disse «lure» løsningene, som egentlig viser avmakt og mangel på kritisk tenkning.

Hannah Arendt, en av verdens innsiktsfulle politiske filosofer og tenkere skrev: «(...) Ingen har noen gang tvilt på at sannhet og politikk står på ganske dårlig fot seg imellom, og ingen

har, så vidt jeg vet, noen gang regnet sannferdighet som en av de politiske dyder. Løgner har blitt betraktet som nødvendige og forsvarlige redskaper ikke bare for politikerens eller demagogens virksomhet, men også for statsmannens (Arendt, 2019, s. 355).

I *En himmel full av skyer* blir Henrik oppdratt hovedsakelig av moren. Faren flyttet til Nord Norge, og dermed har de ganske sporadisk kontakt. Moren har et godt forhold med Henrik. Hun beskrives som en som bekymrer seg mye, spesielt for Henrik. Hun er veldig opptatt av katastrofer og hva som skal til for å overleve i krisesituasjoner:

«Når vi er på hotell, viser alltid mamma oss rømningsveien. På fly må vi gjenta hvor nødutgangene er og love å legge igjen håndbagasje hvis vi må evakuere. (..)

- Jeg mener, du sier alltid at folk ikke tenker når det skjer en katastrofe. Fordi det blir så mye å ta innover seg når alt er kaos og stress. Hjernen går i en slags dvale, liksom. Det er akkurat det samme som skjer med jordkloden. Vi står midt i katastrofen. Så egentlig må vi handle som om vi står i en brann eller har kjørt bilen utenfor en brygge «(Svingen, 2017, s.21).

Henrik prøver å få henne til å innse at klimaendringene er en slik krisesituasjon. Dermed er det viktig å tenke klart og handle riktig. Hun er ganske skeptisk til skrekksenarioene som Henrik skisserer. Han sammenligner henne med resten av menneskeheten som ikke tar klimaendringene på alvor. «Hun får masse informasjon om klimaendringene, om hvilke konsekvenser de får, hva som ikke er bra å gjøre for klimaet og miljøet, og hvorfor. Likevel fortsetter hun mer eller mindre som før uten å la det få noen konsekvenser for hvordan hun lever» (Svingen, 2017, s. 66-67). Hun er den fornuftige og beskyttende voksne som prøver å ta være på sine nærmeste, men orker

Henrik peker på mangelen på langsiktig tankegang hos sine foreldre. Faren er fraværende og lite engasjert i hans liv. Han opplever at faren valgte å forlatte familien og bosette seg i Nord-Norge, hvor han driver med fisking. Manglende kontakt med sønnen fører til at han ikke er klar over det store miljøengasjementet hos Henrik. Etter hvert viser det seg at de har et felles mål, nemlig å ta være på naturen. Det er et viktig tema både for han, som driver med fisk og er opptatt av havmiljø, som for Henrik, som tenker mer idealistisk og vil redde kloden.

Etter hvert forandrer dynamikken seg i familien, og både faren og moren viser sin støtte og stolthet over Henrik. (Svingen, 2017, s.131-132)

Svingen viser at barnas engasjement skaper forandringer. Moren til Henrik begynte også å ta noen miljøvennlige grep begynt:

«Men du, i går tok jeg noen beslutninger. Jeg skal selge bilen. Og slutte å kjøpe bæreposer. Og jeg skal fly mindre, selv om jeg allerede flyr veldig lite. Og jeg skal være nøye på kildesorteringen, ikke bare sånn cirka som jeg er nå. Det er en start, ikke sant?» (s. 147)

Vibeke representerer en moderne karrierекvinne. Hun er statsminister, og må samtidig takle en krevende jobb, og prøver å være en god mor til Sofie. Vibeke er en erfaren politiker, klima og miljøproblematikken er ifølge henne ikke et tema som hjelper henne å bli gjenvalgt. Sofie mener at hun ikke hører på henne, men Vibeke er en omsorgsfull mor, som til syvende og sist lar seg påvirke ganske mye av datteren. Sofie, mener at mor som politiker kan bli «sleip som en meitemark og slu som en rev», og ikke minst at politikken drives med mye flotte ord uten at det betyr noe som helst. En annen politiker, som er mye mindre sympatisk enn Vibeke er Trond. Han trivdes veldig godt i sin rolle som en voksen. Han ble framstilt som en arrogant person som vet best, og som liker å bestemme, og i hvert fall ikke diskutere politikk med barn (Svingen, 2018, s.163-166). Disse to figurene representerer en del stereotyper knyttet til politikerne. Det er lite pågangsmot og ingen enkle løsninger. Vibeke og Trond er de enige om at klimakrisen krever utarbeiding av nye tiltak. Det finnes ikke en lettvinnt løsning. Voksne virker mer opptatt av byråkrati, møter og utarbeiding av regelverk enn å høre på barn.

«Det er som om unge hjerner mye lettere skjønner hele greia. Voksne ser bare tunge og vanskelige og veldig treige måter å fikse ting på. Selv om de har gått lengre på skolen og burde vite mer enn oss. Som om det går ned en rullegardin eller hjernen fylles av myr med bla-bla når man blir voksen» (Svingen, 2017, s.160)»

Lekang (2020) velger mer sammensatt voksne karakterer. Lyder og Aleah vokser opp med faren, akademiker opptatt av klima og miljø. Han prøver å leve bærekraftig og ikke forbruke for mye, men samtidig er han glad i kjøtt og sender sine barn på flyreisen verdens rundt (Lekang, 2020, s.80). Det er han som arrangerer og planlegger hele ekspedisjonen. De aller

fleste voksne unge protagonistene treffer underveis er bekjente av han, akademikeren, forskerne eller klimaforkjemperen. Lekang konstruerte troverdig karakterer.

Stoknes ABC -modell forklarer hvordan mennesker forholder seg til informasjon om klimakrisen. Denne modellen består av tre komponenter: kunnskap, handlinger og følelser, som til sammen bestemmer våre holdninger (Stoknes, 2017, s.89-90). Stoknes (2017) hevder at det er vesentlig hvordan man formidler kunnskap om klimaendringer som kan få folk til å endre både holdninger og handlinger. Han skriver om hvordan det er blitt formidlet stadig mer informasjon om klimaendringene, informasjon som blir sikrere og sikrere, samtidig som statistikken viser at vi bekymrer oss stadig mindre for klima. Hans påstand er at folk ikke trenger mer informasjon om klimaendringene for å begynne å bry seg, men de trenger å få informasjonen på en annen måte, enn slik den har blitt formidlet til nå (Stoknes, 2017, kap. 1 og 4). Derfor er Stoknes opptatt av det han kaller for innramminger av klimaendringene. Straume (2017, s. 163-164) bruker på sin side begrepet narrative om klima når hun diskuterer hvilke fortellinger formidles om klima. De er begge opptatt både av hvordan klimaendringene formidles. Det er viktig både hvilke fortellinger vi skaper om vårt forhold til problemet, og om hvilke muligheter vi har for å gjøre noe med det.

Stoknes peker på at klimakommunikasjon har slitt med få frem den reelle risikoen. På en eller annen måte oppfatter ikke folk vår tids største utfordring som en virkelig fare (Stoknes, 2017, s. 71). Han trekker frem eksempler på risikooppfattelse blant mennesker: de som har tendensen til å overdrive risikoer som er spektakulære, nye og ukjente, personifiserte, utenfor deres kontroll, mye omtalte, umiddelbare og plutselige i tillegg berører dem personlig og kommer fra en tydelig fiende. Mennesker toner ned risikoer som er vanlige og ordinære, langsiktige, gradvise og naturlige, i tillegg er det vanskelig å identifisere skurken (Stoknes, 2017, s.74). Straume (2017) peker på at for dem som har familie som har umiljøvennlige jobber, f.eks innen olje eller politikk, så kan det være vanskelig å leve med dobbeltheten (s. 49). Man vet at familien, som man respekterer og er glad i, driver med aktivitet som ikke er bra for miljøet. For disse kan det være enda mer ubehagelig å ta inn over seg konsekvensene av klimaendringene, når oljeindustrien og styresmaktene får all skylden.

Verdens økonomi har låst seg fast på fossil teknologi, med forutsetning på evig vekst og konkurranse. Den regjerende generasjonen baserer sin status på de materielle verdier.

Økende konsum og stadig nye moter, forsterker grådighet og kortteningen hos mennesker. Aller fleste av oss voksne orker ikke å tenke på miljøskader og denne regningen som den kommende generasjonen skal presenteres for.

I Samtiden nr.2-2021 skriver Anders Dunker om klimahykleri. Han hevder at: «Kritikken av hykler og dobbeltmoral handler om å ta konsekvensen av det som er sant, å bevare evnen til å respektere det vi kaller fakta- mer av prinsipp enn for vår egen del, selv om det å akte sannheten her innebærer å respektere kommende generasjoner og naturen selv» (Dunker, 2021, s.6.).

4. Konklusjon

De aller fleste av oss er enige om klimakrisen er en reell trussel for fremtiden. Til tross for den omfattende kunnskapen som finnes om hva er nødvendig å gjøre for å snu denne kursen, skjer det forbausende lite. Som Henrik, hovedkarakteren i *En himmel full av skyer* (2017) sier: *vi er på vei mot grillen*. Dagens miljødebatt spriker i ulike retninger, og er egentlig lite lystbetonet. På agendaen står argumentene til techno- eller veskstoptimistene, som påstår at dette er uunngåelig i det moderne samfunnet, og det er det som skal til for å redde verden, og så er «det grønne skifte». På den ene siden innføres elektriske biler, solpaneler og vindmøller samtidig fortsetter verdenskonserner med leting etter olje og gass.

Straume (2017) trekker frem ulike fortellinger om klima, mens Stoknes (2017) utforsker det psykologiske aspektet, som handler om våre holdninger som styrer igjen handlinger og påvirker hvordan vi tenker om naturen. Som presenterte i denne oppgaven resonerer teoretikere at klimakrisen krever tverrfaglig samarbeid og kommunikasjon på tvers av fagfelter. De aller fleste mangler ikke informasjon, men motivasjon til å gjøre klimavennlige endringer i livet sitt. Denne tenkningen gjenspeiles i de her analyserte barne- og ungdomsromanene.

I romanene presentert i denne oppgaven betraktes klima- og miljøforandringer som en pågående prosess. Forfatterne skapte troverdige fortellinger forankret i det nære lokalmiljøer med nabolaget og skoler. I handlingsforløpet dominerer tendensen til å tenke global og handle lokalt. Svingen og Lekang plasserte sine protagonister i urbane strøk, mens Gaarder og Fatland forankrer sine historier i relativt små tettsteder. I disse to bøkene finnes en type nostalgi eller ønske til å reversere tiden.

Ursula K. Heise (2008) er en forsker opptatt av miljø- og klimaendringer med fokus på å gjenopprette følelser for det nære og lokale. Dette motivet dukker for eksempel opp i realistisk og miljøpoetisk barne- og ungdomslitteratur. Ifølge er Heise dette imidlertid en blindvei, i den grad disse fortellingene vil føre individer og samfunn tilbake til naturen. Det handler om i stedet å fremme forståelsen av hvordan menneskene og den fysiske naturen påvirker og former hverandre på globale skalaer. Videre argumenterer Heise for en "følelse av planeten" for å fremme et "kosmopolitisk" miljøborgerskap som går utover det lokale og nasjonale.

Nesten alle protagonistene vokser opp med naturens nærvær, men de innser at klima forandrer seg i en farlig retning. Denne generasjonen opplever naturen på en annen måte enn tidligere. Deres forhold til omgivelsene er utformet av det som i matrisen utformet av NaChili beskrives som techne.

Protagonistene representerer den generasjonen som ikke opplever naturen på egen hånd. De forholder seg til den i stor grad gjennom denne kulturtradisjonen som de vokste opp med eller gjennom forskingen som ble formidlet gjennom skolen eller fra andre kilder.

Forfatterne valgte litt ulike konsepter for å vise tempo på klimaforandringer. Fatland (2017) skrev en heseblesende spenningsroman på dette konseptet, mens Gaarder (2013) bruker fabel, for å ta leseren på en reise i tid. Lekang (2020) sender sine hovedkarakterer på en dannelsesreise.

Bøkene kan leses som miljøtekster, som formidler forhold mellom mennesker og naturen fra ulike synsvinkler. Fellestrekket er at det hyllende synet på naturen forflytter seg til mer problematiserende. Romaner peker på at hele økosystemet og det hvordan vi lever nå, kan ikke tas for gitt. Unge protagonistene etterlyser paradigmeskifte fra den antroposentriske til den mer økosentriske samfunnsstrukturen. Menneskeheten kan ikke lenger følge den gamle kristen doktrine om «bli mange, legg jorden under dere».

Den nyeste forskingen på nordisk barnelitteratur viser tendenser til at det er jentene i litteraturen som er mest agerende og de utforsker det som finnes i naturen, mens gutter velger de mer trygge omgivelsene (blant annet Ahmed Khateeb, Aslaug Nytnes, Nina Goga og Kirsti Pedersen Gurholt). I de presenterte romanene ser vi også denne tendensen, men det er ikke en regel.

Svingen velger en gutt som protagonist, men han har gode medspillere som Sofie og Bredo på laget. Henrik representerer en selvstendig og meget motivert klimaforkjemper. Lekang og Fatland har et par som hovedkarakterer, en gutt og en jente. Jenteskikkelse i Fatlands bok, Hanna er den som er vant til å ordne opp og står for det hun har tro på.

Engasjement hos hovedkarakterene påvirker gradvis deres omgivelser. Disse handlingene viser paradigmeskifte fra antroposentriskepoke til mer økocentrisk tankegang hos den kommende generasjonen. De unge protagonistene hos Lekang og Svingen tar plass og bruker

sin stemme for å si at hele økosystemet har betydning, og vi som lever nå må leve mer bærekraftig. Henrik, er kanskje mest determinert av alle karakterene.

Han er dødssyk, og innser at både han og kloden lever på en lånt tid. Det haster at de voksne innser dette, og begynner å tenke mer langsiktig. Global oppvarming og forurensning utløser redsel og psykiske plager, nesten eksistensiell angst hos Anna, protagonisten til Gaarder (2013). Psykiskhelse er også et motiv i *@Ally_Trip* (2020). Barna vokser opp uten mor, og dette preger kanskje særlig Aleah. I denne familien er det faren som tar initiativ, og prøver å vekke klimaaktivisme hos ungdommene. Aleah og Lyders antroposentriske perspektivet på livet forandrer seg underveis. Fra å være tabula rasa på klimafronten til å bli fremtidige engasjerte økoborgere.

Massey og Bradford (2011) etterlyser fremtidige økoborgere. Personer som bryr seg om miljøet og ønsker å ta sitt ansvar for å stoppe miljøødeleggelsen. De etterlyser «childrens environmental texts» (Massey&Bradford, 2011, s.110), tekster som har som mål å påvirke barna til å bli miljøbevisste økoborgere. Nussbaum (2016) sin teori om at kunsten og litteraturen kan vekke empati over naturen og omgivelsene hos lesere, er også med på å utforme fremtidens verdensborgere.

De her analyserte nyere norske barne -og ungdomsromanene responderer på denne behovet. Unge klimahelter utfordrer den voksne generasjonen. Handlingene til den unge generasjonen viser at forandringer må begynne på individnivået. Mennesker må innse at det globale fotavtrykket er summen av alle individers fotavtrykk og alle må ta ansvar.

Voksne karakterer gjenspeiler moderne samfunnsstrukturer. Leserne møter kvinnelig statsminister, trangsente politikere, men også kloke og hjelpsomme voksne som kjemper for kloden. Unge protagonistene erfarer at klimaproblematikken er både politisk og kulturelt bundet. Den voksne generasjonen betraktet naturen som en ressurs, noe som skal tjene menneskeheten. Generasjonen til disse hovedkarakteren etterlyser mer bærekraftig tenkning og krever politiske endringer. Voksne føler ikke ansvar eller dårlig samvittighet over sine handlinger. De bygget samfunnet opptatt av stadig stigende økonomisk vekst og forbruk, mens den kommende generasjonen ønsker et paradigmeskifte.

Gjennomføring av disse tiltakene støter imidlertid på politiske, sosiale og psykologiske barrierer. Voksnes holdninger handler i store grad om psykologiske mekanismer, som samsvarer med ABC teorien presentert tidligere.

Svingens, Lekangs og Gaarders romaner peker på behov for kunnskap og tverrfaglig formidling av den som finnes om klimakrisen. Bøkene viser at engasjementet blant unge mennesker sprer seg også til voksne som innser behovet for å gripe inn og ta tak i sine vaner. Antroposentrisk oppfatning av verden forflytter seg hos den unge generasjonen mot mer økologisk. Unge protagonister bruker sin egen stemme for å vekke oppmerksomhet hos voksne. De viser solidaritet og engasjement.

Teknologiutvikling forårsaker ikke bare ødeleggelse og forurensning, den fremstilles også som noe positivt. Den gir muligheter som hjelpen hovedkarakterene både å holde kontakt, men også skaffe og spre informasjon. Teknologisk- og vitenskapelig utvikling har også positive sider f.eks i medisin, som kan rede liv. Henrik får sjanse å prøve en ny medisin. Teknologiske løsninger kan også hjelpe andre å leve mer miljøvennlig.

Alle bøkene har et didaktisk preg. Selv om det er romaner, inneholder de mye faktaopplysninger om klima og miljø. Forfatterne problematiserer klimautviklingen og legger vekt hva må gjøres for å stoppe denne. Lekang (2020) og Svingen (2018) trekker den teknologiske utviklingen inn i miljødebatten. På denne måten leseren får håp om at det ikke er for sent.

De presenterte romanene har en åpen avslutting. Selv om det å lese tekster i et økokritisk perspektiv ikke direkte kan bidra til å løse miljøproblemer, så kan økokritiske lese måter bidra til å gjøre oss bevisst på hvordan vi oppfatter og definerer miljøproblemer, og hva som skal til for å skape et engasjement for handling. På denne måten kan økokritiske perspektiver likevel være viktig for at miljøproblemer blir løst (Garrard, 2012, s. 6).

«Vi må strekke bevisstheten til fjerne steder, utvide forståelsen vår av felleskapet, tenke lengre fremover og bakover enn vi er vant til. Vi lever i en skremmende, men også spennende tid der vi begynner å finne nye måter å leve på, der vi finner tilbake til naturen, men også se den på en ny måte. Livet og forståelsen vår av livet forandrer seg radikalt» (...) (Dunker, 2019, s.7-8).

5. Videre forskning

Barnelitteratur er et spennende fagfelt under stadig utvikling. Økokritikk og klima relaterte publikasjoner er på innmarsj i barnelitteraturfeltet. Denne utviklingen gjelder både faglige og vitenskapelig publikasjoner, men også klimarelaterte skjønnlitterære- og sakprosa bøker rettet mot unge lesere. Det finnes ulike perspektiver hvordan man kan analysere barnelitteratur med økokritisk blikk. Jeg er klar over at denne oppgaven er kun en mulig tilnærming til de her presenterte romaner.

Det kunne også vært interessant å undersøke hvordan unge lesere reagerer på klimafremstilling og protagonistenes etiske valg i presenterte i denne oppgavens bøker. Om disse romanene eventuelt bidrar til å endre deres oppfatning av klimakrisen. Det kunne også vært interessant å undersøke hvordan mulige lesere respondere på bokomslagene.

Klimalitteratur for barn og unge synes å være en felt i utvikling. Både i Norge og internasjonalt, kommer det stadig flere bøker som tar opp temaet rundt miljø- og klimaendringer. Det kunne være interessant å undersøke hva som kjennetegner slike klimafortellinger for barn og unge i ulike land. Det kan være interessant både å se på romaner og andre sjangre som for eksempel i dikt, bildebøker, eller multimedia som film eller spill.

6.Kilder:

Fatland, E. (2017). *Vinterkrigen*. Oslo. Cappelen Damm.

Gaarder, J. (2013) *Anna. En fabel om kloden klima og miljø*. Oslo. Aschehoug.

Lekang, K. (2020) *@Ally_Trip. En klimaroman*. Oslo. Panta Forlag.

Svingen, A. (2018) *En himmel full av skyer*. Oslo. Gyldendal.

Sekundære kilder:

Andersen, G. (2014). Klimakrisen i litteraturen. I M. Sørensen, & M. F. Eskjær (Red.), *Klima og mennesker: Humanistiske perspektiver på klimaforandringer*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Arlemalm- Hagsør, E., Anette Sandberg, A., *Early Childhood Education for Sustainability: The relationship between Young Children's participation and Agency- Children and Nature* (2017)., I: *The SAGE Handbook of Outdoor Play and Learning*, 2017.

Arendt, Hannah. (2019). *Politikk i dystre tider*. Oslo. Pax Forlag AS.

Barthes, Roland. [1964] (1994). *Bildets retorikk. I: I tegnets tid. Utvalgte artikler og essays.*, av Roland Barthes. Oslo: Pax forlag

Bjorvand, Agnes-Margrethe. (2014). *Bildebøker. I: Ungdomslitteratur - ei innføring*, av Svein Slettan, Oslo: Cappelen Damm

Birkeland, T., Risa, G., & Vold, K. (2018). *Norsk Barnelitteraturhistorie* (3. utg.). Oslo: Det Norske Samlaget.

Buell, L., Heise, U. K., Thornber, K. (2011). *Literature and Environment. I: Annual review of environment and resources, 2011-11-21, Vol.36* (1)

Dunker, A. (2021) *Hvordan ble vi klimahyklere? I: Samtiden 2-2021*.

Dunker, A. (2019). *Gjenoppgagelsen av jorden. 10 samtaler om jordens fremtid*. Oslo. Spartakus Forlag AS.

FNs barnekonvensjon hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fns-barnekonvensjon/id88078/>

Forfatterens klimaaksjon hentet fra: <https://forfatternesklimaaksjon.no/>

Goga, N., 2019, Økokritiske litteratursamtaler – en arena for økt bevissthet om økologisk samspill? I: Acta didactica Norge, 2019-06-18, Vol.13 (2), p.3

Goga, N., Guanio-Uluru, L., Hallås, B.O. & Nyrnes, A., (Red.). (2018). Ecocritical perspectives on children's texts and cultures: Nordic dialogues. Palgrave-Macmillan.

Heggen, M., Presthus. (2019) Children as eco-citizens? I: Nordic studies in science education, 2019-11-26, Vol.15 (4)

Heise, U.K. (2008) Sense of Place and Sense of Planet. The environmental imagination of the global. New York. Oxford University Press.

Hessen, Dag O. 2020. Verden på vippepunktet: hvor ille kan det bli? Oslo. Res Publica.

Hoffmann, T. 29.05.2019. Skal vi kalle klimaendringer for «klimakrise»? Hentet fra <https://forskning.no/klima-kultur-media/skal-vi-kalle-klimaendringer-for-klimakrise/1341148>

Hulme, M. (2009). Why We Disagree About Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press.

Keen., S. (2007). Emphaty and the novel. New York: Oxford University Press.

Kress, Gunther, og Theo van Leeuwen. 2006. Reading Images. The Grammar of Visual Design. New York: Routledge.

Massey, G., & Bradford, c. (2011). *Children As Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts*, I: K. Mallam, & C. Bradford (Red.), Contemporary Children's Literature and Film. New York: Palgrave-Macmillan.

Matthews, Nicole, og Nickianne (red.) Moody. (2007). Judging a book by its cover. Fans, publishers, designers and the marketing of fiction. New York: Routledge.

Miljødirektorierte: <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/klima/fns-klimapanel-ipcc/dette-sier-fns-klimapanel/femte-hovedrapport/synteserapporten/>

Nussbaum, M. C. (2016) Litteraturens etikk. Oslo: Pax Forlag.

Schur, D. (1998). An Introduction to Close Reading. Hentet fra

<http://people.fas.harvard.edu/~lac14/texts-resources/SchurCloseReading99.pdf>

Skår, M., Gundersen, V., Ingebrigtsen, K., Stordal, G., Tordsson, B., Wold, L.C. & Follo, G. (2016). Barns lek i natur – i spennet fra selvutfoldelse til kontroll. I: Barn, 34 (2), s.39-56.

Stoknes, P.E. (2017). Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming. Oslo: Tiden.

Straume, I.S. (2017). En menneskeskapt virkelighet. Oslo: Res Publica.

Thingsted, A. S. (22.05.2019). Derfor gjør de unge klimaopprør. Hentet fra <https://forskning.no/barn-og-ungdom-klima-media/derfor-gjor-de-unge-klimaoppror/1338089>

Vold, T. (2019). Å lese verden: fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk. Oslo. Universitetsforlaget.

ⁱ Tittelen på oppgåvene hentet er frå *Vinterkrigen* (2017) til Erika Fatland s.52.